

Alevilik - Bektaşilik

Cep Kitapları Dizisi - 2

ALİ YAMAN

ALEVİLİK NEDİR?

ŞAHKULU SULTAN KÜLLİYESİ

İlî Hilmi Dedebaba Araştırma Eğitim ve Kültür Vakfı Yayınları

061400

Alevilik - Bektaşilik

Cep Kitapları Dizisi - 2

Alevilik Nedir?

Ali Yaman

1968'de Ankara'da doğdu. Ünlü Alevi Ocaklarından Hıdır Abdal Sultan Ocağı'ndandır. İstanbul'da başladığı ilkokulu ve Ortaokulu Erzincan'da, lise öğrenimini ise İstanbul'da bitirdi. 1993'te Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nden mezun oldu. 1994'te İ.Ü. İktisat Fakültesi Siyasi Tarih Yüksek Lisans Programına (M.A.) girdi. 1996'da bu bölümden bu konuda ilk olan "Alevilikte Dedelik Kurumu ve İşlevleri" adlı teziyle mezun oldu. Çeşitli gazete ve dergilerde makaleleri yayınlandı. Cem Dergisi yazı işleri müdürlüğü görevinde bulundu. Çeşitli dernek ve vakıflarda üye ve yönetici olarak görev aldı. Araştırmacı Ali Aktaş ile birlikte Şahkulu Dergahı'nda Alevilik konusunda araştırma faaliyetleri yürüttü, bir Araştırma Kitaplığı'nın temellerini attı. 1996, 1997 ve 1998 yıllarında Türkiye ve Avrupa'da yayınlanan 365 yapraklı takvimleri hazırlama görevini üstlendi. Yine alanında ilk olan Alevilik-Bektaşilik Bibliyografyası'nı hazırladı. Araştırmacı Müslüm Güler ile birlikte İnternet'te bugüne kadar hazırlanmış en kapsamlı Alevilik sayfalarını hazırladı. Halen İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nde doktora çalışmalarını sürdüren Ali Yaman'ın "Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedreddin", "Kızılbaş Alevi Dedeleri" ve "Alevilik Bektaşilik Kaynakçası" adlı araştırmaları yayınlanmıştır.

İnternet Web Adresleri :

<http://www.morningstar.com/alevi>

<http://abone.superonline.com/~user0303>

e-mail Adresi : aliyaman@turk.net

Telefon & Fax : (0.212) 656 05 09

Önsöz	5
Birinci Bölüm: Alevilik Tarihi	11
Alevilik-Bektaşilik nedir?	14
Alevilik nasıl doğdu?	17
Alevilik nasıl yayıldı?	26
Türklerin İslamlaşması	28
Anadoluda İslamlaşma	39
Bektaşiliğin doğuşu	46
Anadoluda Hurufilik	52
Anadoluda Safevilik	53
1826'ya kadar Alevilik	62
Yeniçeriliğin ve Bektaşiliğin yasaklanması	66
Kurtuluş Savaşında Aleviler	70
Cumhuriyet Döneminde Alevilik	75
1980 sonrası Alevilik	80
Sivas, Gazi Olayları ve diğer gelişmeler	87
İkinci Bölüm: Alevilikte İnanç-İbadet-Erkân	93
Aleviliğin İnanç kaynakları	95
Alevilerde İnanç anlayışı	97
Hız. Ali, Ehl-i Beyt ve Oniki İmam sevgisi	97
Ondört Masumlar	100
Onyeddi Kemerbest	100
Dört Kapı-Kırk Makam	100
Üç Sünnet-Yedi Farz	103
Oniki İşlek	104
Eline-Diline-Beline sahip olmak	104

Cem	107
Üçüncü Bölüm: Alevi Edebiyatı	111
Alevi Edebiyatının kaynakları	112
Yunus Emre	118
Şah Hatayi	119
Pir Sultan Abdal	120
Günümüzde Alevi Edebiyatı ve Müziği	122
Alevi Edebiyatından bir demet gül	123
Seçilmiş bibliyografya	134
Alevilikle ilgili Kronoloji	138
Şahkulu Sultan Dergahını Tanıyalım	143
Resimlerle Şahkulu Sultan Dergahı	148

ÖNSÖZ

Üzülerek ifade etmek gerekir ki, Alevîlik konusu, bilim çevrelerinden (üniversiteler) gerekli ilgiyi görmemiş ve bu alan adeta spekülâtif, tarafgir araştırmacıların, deyim yerindeyse cirit attığı bir alan haline gelmiştir. Çoğu sosyal bilimler metodolojisinden habersiz olan bu sözde araştırmacılar, ideolojik düşüncelerini, Alevîlik-Bektaşîlik kitapları aracılığıyla kamuoyuna aktarmışlar, böylece çok hassas olan bu konuda kamuoyu yanlış bilgilerle donatılmıştır. Ayrıca bu araştırmaların (!) çoğu Alevî-Sünnî kesimlerin karşılıklı önyargılarını yok edeceği yerde, bu önyargıların devamını sağlayıcı yönde rol oynamışlardır.

Ancak şunu mutlulukla söyleyebiliriz ki dünyanın değişik üniversitelerinde “Alevilik” konusunda doktora ve master yapan arkadaşlarımızın sayısında yaşanan artış, sözde araştırmacıların “Alevilik” konusundaki saptırmalarını pek yakında daha geçersiz hale getirecektir. Ayrıca çeşitli bilimsel sempozyumların¹ yapılmaya ve

¹ Bu bilimsel sempozyumlardan üçünü belirteceğim: (1)“Alevism in Turkey and Comparable Syncretistic Religious Communities in the Near East in the Past and Present”, Berlin, 14-17 Nisan 1995. (2)“Şah İsmail ve Onun Devri”, Bakü, 24-26 Eylül 1997.(3)“Türkiye’de

Araştırma kurumlarının² kurulmaya başlanması da oldukça olumlu gelişmelerdir. Türkiye'deki dernek ve vakıfların çoğu ise³ bu konuda duyarsız durumdadırlar. Sünni mezhebe mensup yurttaşlarca kurulan Vakıflarca bile "Alevilik" konusunda sempozyum düzenlenmesi bile onların bu duyarsızlıklarını etkilememektedir. Bundan ders almaları gerekirken "Geceler"le ve "Saz" ve Semah" kursları ile durumu idare etmektedirler. Kuşkusuz Aleviliğin tarihi bütün yönleriyle hâlâ ele alınmış değildir. Birgün bu tarih yazılırken Aleviliğe hizmet iddiasında bulunan kurumların neler yapıp neler yapmadıkları ayrıntılarıyla yazılacaktır. Hukuksal olarak olmasa bile tarih

Aleviler Bektaşiler ve Nusayriler", İstanbul, 21-23 Kasım 1997.

² Alevilerce kurulan özel araştırma kurumlarının ikisi de Almanya'da kurulmuştur. Bunlar *Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü* ve *Avrupa Alevi Akademisi* adlı araştırma kurumlarıdır. Ancak aradan geçen zamana karşın bilimsel faaliyetleri yetersiz kalmıştır.

³ Şahkulu Sultan Dergahı Vakfı yöneticilerince bir Araştırma Merkezi kurulması amacıyla 1997'den itibaren çalışmalara başlanmış olup, öncelikle bir Araştırma Kitaplığı oluşturulmuş ve Dr. Ali Aktaş'la birlikte yürüttüğümüz çalışmalar çerçevesinde birçok çeviri ve tezin basımına bu Merkez bünyesinde başlanmıştır.

önünde, Aleviliği kendi çıkarları doğrultusunda kullananlar hesap vereceklerdir.

. *Anadolu'da Alevilik-Bektaşilik konusu ancak, Türk kitlelerin anayurtlarında, göç etmeleri sırasında ve son olarak geldikleri Küçük Asya'da yani Anadolu'da karşılaşmış bulundukları, dinsel ve kültürel akımlar anlaşılacak suretiyle ele alınabilir. Demek ki Anadolu'da Alevilik-Bektaşilik'in kökenini, Sünnî-Şîi bölünmesine kaynaklık eden olaylarda aramak tarihsel ve sosyolojik olarak hiçbir geçerliliğe sahip bulunmamaktadır. Konu üzerinde yerli-yabancı bilimsel araştırmaların bugün ulaştığı sonuç budur. Bu araştırmalardan, Fuad Köprülü, F.W.Hasluck, Irene Melikoff, Süreya Faruki ve Ahmet Yaşar Ocak gibi araştırmacıların, araştırmalarını kastediyoruz. Türk kitlelerin yüzyıllara yayılan zaman sürecinde ve farklı coğrafyalarda, farklı inançlara ve kültürlerle sahip halklarla ilişkide bulunmaları sonucunda oluşan bu dinsel ve kültürel senkretizm⁴ Aleviliğin anlaşılabilmesinin yegâne anahtarıdır. Senkretizm, bağdaştırmacılık anlamında kullanılmaktadır. Bu,*

⁴ Bu konuda bk. Ahmet Yaşar Ocak, *Babailer İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslam-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü*, Gen.2.baskı, İstanbul, Dergâh Yayınları, 1996, ss.80-81.

birçok dinsel ve kültürel unsurların, bağdaşmasını, içinde barındırmasını ifade eder.

Kısaca tanımlamak gerekirse, Anadolu Aleviliği işte bu senkretizm sonucunda oluşmuş bulunan heterodoks⁵ bir İslâm anlayışıdır. Prof. Ahmet Yaşar Ocak'a dayanarak heterodoksi teriminin, sosyal siyasal ve dinsel üç ayrı cephesinin olduğunu söyleyebiliriz. Heterodoksi, kabul edilmiş din anlayışına yani ortodoksiye karşıt, aykırı bir din anlayışını ifade eder. Heterodoksi siyasi iktidarın desteğinden yoksundur ve çevrenin din anlayışını temsil eder. Bu heterodoks İslâm anlayışı, tarihsel ve sosyal koşulların doğal bir sonucu olarak, kitabi olmaktan çok sözlü geleneğe dayalı, eski inançların ve mitolojinin İslâmî şekiller altında yaşamağa devam ettiği bir halk İslâmlığıdır. Anadolu Aleviliği'nin islamın içinde mi dışında mı olduğu tartışmaları bu bakımdan boş tartışmalardır.

Biz bu zamana kadar Anadolu Aleviliği'ne duygusal değil bilimsel olarak yaklaşılması gerektiğini savunageldik. Bundan rahatsız olan birtakım çıkar gruplarının bizim bu faaliyetlerimizden rahatsız olması doğaldır. Şahkulu Dergahı yöneticilerinin de özverili çabalarıyla burada bir Araştırma

Merkezi kurulması ve bu zamana kadar ihmal edilen, Alevilik konusunda bilimsel yayın faaliyetine girilmesi oldukça önemli bir girişimdir. Bu çalışmaları bu zamana kadar hep birlikte olduğumuz değerli araştırmacı dostum Dr. Ali Aktaş'la birlikte yürütüyoruz. Bu çalışmada bu Merkezimizin ilk yayınlarından biridir. Burada dipnotlar verilmemiş, halkın anlayacağı dilde Alevilikle ilgili genel bilgiler sunulmaya çalışılmıştır. Umarız bu yolda başarılı oluruz, okuyuculara yararlı bilgiler sunabiliriz.

Bu arada çalışmalarım boyunca bana maddi-manevi destek vermiş Hocalarım Prof. Dr. Toktamış Ateş, Prof. Dr. Murat Özyüksel, dostlarım Sosyolog Dr. Ali Aktaş, Webmaster Müslüm Güler'e teşekkürü bir borç bilirim. En büyük teşekkürü ise bugüne kadar beni hep desteklemiş olan anneme ve babama borçluyum.

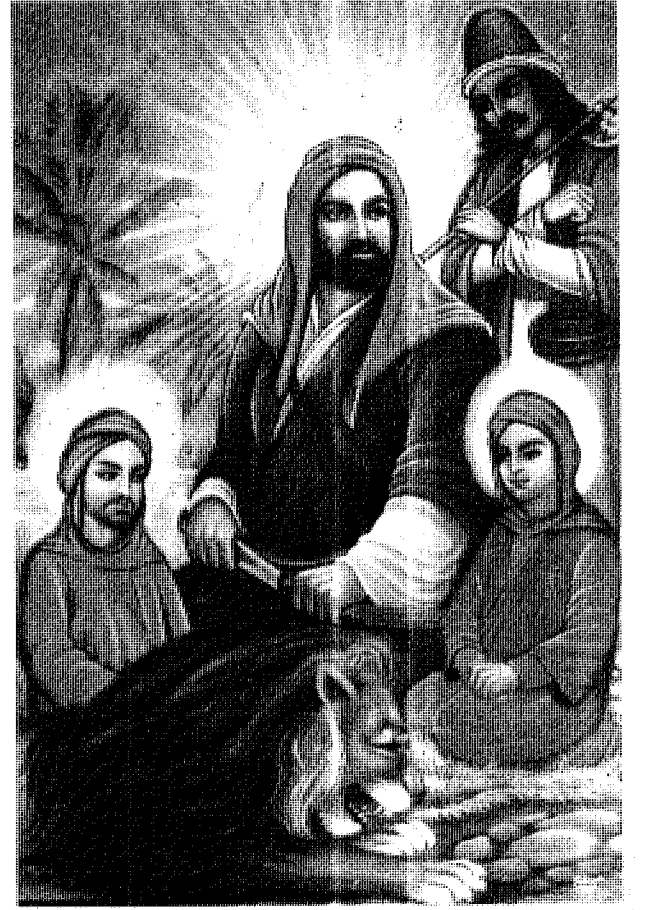
Ali Yaman

Kocasinan- Nisan 1998

⁵ Bu konuda bk : Ocak, agy, s.77.

Birinci Bölüm

ALEVİLİK TARİHİ

Hz. Ali, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Kamber

ALEVİLİK-BEKTAŞILIK NEDİR?

Sözlük anlamına göre Alevi, Hz. Ali'ye bağlı ve ondan yana olan kimse demektir. Alevilik ise genel olarak Hz. Ali'yi sevmek ve onun soyunun yani Ehli Beyt'in yolundan gitmek olarak tanımlanabilir.

Ancak bugün için dünyanın değişik bölgelerinde yaşayan farklı Alevi grupların herbiri için Alevi ve Alevilik sözcüklerinin ifade ettiği anlamlar da farklı olmaktadır. Biz konuya Anadolu Alevileri açısından yaklaşmakla birlikte genel bir tarihsel perspektif de sunacağız.

Ülkemizde bugün yaygın şekilde Alevi olarak adlandırılan kitleler için kaynaklarda birçok ismin kullanıldığını söyleyebiliriz. Anadolu'daki Alevi kitleleri nitelemek üzere kaynaklarda, kızılbaş, rafizi, ışık, mülhid ve torlak gibi adların kullanıldığını görmekteyiz. Bunlardan en çok kullanılan Kızılbaş adı olmuştur. Anadolu Alevileri kendileri için çok anlamlı Kızılbaş adını, Osmanlı yönetiminin ahlakdışı anlamlar yükleyerek, sünni kitlelere aşılayarak bir psikolojik savaş aracı olarak kullanması sonucunda bırakmak zorunda kalmışlardır.

Bugün Anadolu ve Balkanlar'da yaşayan Tahtacı, Çepni, Amucalı, Bedrettinli, gibi değişik gruplar

genelde Alevi olarak adlandırılırlar. Anadolu Aleviliği, tarihsel ve sosyal koşulların doğal bir sonucu olarak, kitabi olmaktan çok sözlü geleneğe dayalı eski inançların islami şekiller altında yaşamaya devam ettiği bir halk islamıdır. Alevi toplumu yüzyıllardır siyasal nedenlerle kırsal alanda kapalı bir sosyal yaşam sürmeye mecbur edilmiş, ve bu durumun doğal bir sonucu olarak daha sonra kısaca değineceğimiz kendine özgü toplumsal kurumlarıyla, daha çok sözlü gelenek yoluyla günümüze ulaşmıştır.

Genel olarak ifade etmek gerekirse Bektaşî sözcüğü de yukarıda değindiğimiz kitleler için kullanılmıştır. Bektaşilik Hacı Bektaş Veli'ye dayanılarak kurulmuştur. Alevilik ve Bektaşiliği birbirinden bağımsız olarak ele almak bugün gelinen noktada tarihsel ve sosyolojik açıdan mümkün görünmemektedir. Her iki terim de zaman zaman birbirinin yerine kullanıl-bilmektedir. Prof. Melikoff'un da belirttiği gibi "Alevilik, Bektaşilik'ten ayrılmaz. Çünkü her iki deyim de aynı olguya, Türk halk İslamlığı olgusuna bağlıdır." Alevilik ve bektaşilik, inanç ve ahlak esasları ve edebiyatları bakımından temel olmayan farklılıklar dışında ortaklırlar. En temel farklılık, Bektaşî kitlelerin daha çok şehirde yaşamalarına karşın, Alevilerin göçebe/yarı göçebe çevrelerde yaşamaları şeklinde ortaya

çıkış sosyal bir farklılıktır. Ancak tarihsel olarak doğru olan bu sosyal farklılık günümüzde anlamını yitirmeye başlamış, "Alevi" adı daha yaygın olarak kullanılır olmuştur. Bugün genel olarak Alevi olarak adlandırılan kitleler üç dinsel gruba bağlıdırlar:

- Ocakzade Dedeler
- Çelebiler
- Dedeababalar

Bu üç gruptan Anadolu'da en fazla etkinliğe ve nüfusa sahip olan Ocakzade Dedeler'dir. Daha sonra Çelebiler gelir. Dedeababaların ise Anadolu'da nüfuzları zayıftır, Balkanlar'da daha etkindirler. Bizim burada sunacağımız bilgiler daha çok Ocakzade Dedelere bağlı Alevilerle ilgilidir. Kaldı ki bugün Türkiye'de Anadolu Aleviliği içerisinde yeralan en büyük kitleyi de onlar temsil etmektedir.

Türkiye'de yaşayan Alevilerin sayısı konusunda çeşitli veriler ileri sürülmektedir. Türkiye'de etnik ve mezhep konularında varolan tabular nedeniyle, yapılan resmi sayımlarda bu konu bilinçli olarak ihmal edilmekte ve dolayısıyla Alevilerin sayısı konusunu herkes işine geldiği şekilde yazmaktadır. Tarafsız araştırmacılara göre Türkiye'de en az 15 milyon Alevi bulunmaktadır.

Karadeniz ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki illerde sayıca az olmakla birlikte Türkiye'nin her yerinde Aleviler bulunmaktadırlar. Erzincan, Sivas, Tunceli, Tokat, Kahramanmaraş, Malatya en yoğun Alevi nüfusun bulunduğu illerdir. Alevilerin sahip oldukları bu potansiyel onları zaman zaman Türkiye siyasetinin de merkezine yerleştirmektedir. Yüzyıllardır içerisinde bulunulan dağınık ve örgütsüz yapılanmanın yarattığı sıkıntılar özellikle son yıllarda Türkiye ve dünyanın her yanında kurulan dernek ve vakıflarla giderilmeye çalışılmaktadır. Zaman zaman siyasal partilerin ve değişik çıkar gruplarının Alevileri kendi amaçları doğrultusunda kullanmaya çalıştıkları da görülmektedir. Aleviler bugün Türkiye'deki işe almalarda, eğitim kurumlarında, Diyanet İşleri Kurumu'nda ve camilerde zaman zaman ayrımcı uygulamalarla karşılaşabilmektedirler. Alevilere yönelik bu çağdışı tutumun ve taraflı uygulamaların değişmesi için bir süre daha beklemek gerekecek gibi görünüyör.

ALEVİLİK NASIL DOĞDU?

Aleviliğin kökeni genel olarak Hz. Muhammed'in vefatı sonrasında yaşanan gelişmelere dayanmaktadır. Ancak Anadolu Aleviliği ele

alınırken islamöncesi ve sonrası birçok farklı dinsel ve kültürel unsuru da gözden kaçırmamak gerekmektedir. Önce Aleviliğin doğuşuna yolaçan gelişmeleri görelim:

Hız. Muhammed'in vefatı sonrasında ortaya çıkan kimin halife olacağı sorunu, Alevi-sünni meselesinin ilk tohumlarını atmıştır. Hız. Muhammed daha sağlığında birçok kez Hız. Ali'nin yerine geçeceğini vurgulamıştı. Hız. Muhammed'in soyu, kızı Hız. Fatıma'yı eş olarak verdiği Hız. Ali'den devam etmişti. Hız. Muhammed Mekke'ye Hicret ettiği zaman da ailesine ve işlerine bakmak üzere Hız. Ali'yi yerine bırakmıştı. Üstelik Peygamber Hız. Ali'nin katıldığı hemen hemen bütün savaşlarda onu konutan olarak atamıştır.

Bilindiği üzere Hız. Muhammed Veda Haccı dönüşünde (632) Gadîru Hum adlı yerde beraberindeki müslümanlarla konaklayarak bir konuşma yapmış ve bu konuşmasında kendisinden sonra amcasıoğlu ve damadı Hız. Ali'nin müslümanlara önder yani halife tayin olduğunu ifade etmişti. Orada aralarında İkinci Halife Ömer'in de bulunduğu müslümanlar bundan dolayı Hız. Ali'yi kutlamışlardı.

Ölmeden önce Hız. Muhammed "Bana bir kalem ve kağıt getirin size bir vasiyet yazdırayım ki,

benden sonra ihtilafa düşmeyesiniz." demiş ancak bu isteği yerine getirilmemiş ve Peygamber vasiyetini yazmadan vefat etmişti. Daha sonra Hız. Ali ve diğer aile üyeleri Peygamberin defin işleriyle uğraşırken, Ebu Bekir ve Ömer'in de aralarında bulunduğu ensar ve muhacirin ileri gelenleri iktidar kavgasına başlamışlardı bile. Bu iktidar mücadelesi Ebu Bekir'in halife olması ile sonuçlanmış, daha sonra sırasıyla Ömer ve Osman halife olmuşlardır. Sonuç olarak bu üç kişinin halifelikleri, deyim yerindeyse Peygamberin Ehli Beytine rağmen gerçekleşmiş, bu nedenle yüzyıllardır tartışıl原因 gelmiştir. Hız. Ali ve Hız. Fatıma bu halifelikleri onaylamamakla birlikte, iktidar uğruna gerginlik yaratmaktan da kaçınmışlar, bu haksızlığı sineye çekmeyi uygun görmüşlerdir.

Alevi-Sünni meselesinin ilk çıkışı özetlemeğe çalıştığımız bu halifelik meselesine dayanır. Ehli Beytin başına gelenler ve bunlardan en önemlisi Kerbela Olayı ise Aleviliğin siyasal ve düşünsel bakımlardan daha da olgunlaşmasına ve Araplar dışındaki diğer uluslar arasında da yayılmasına neden olmuştur. Şimdi bu gelişmeleri görelim:

Osman'ın halifelik dönemi (644-656), daha önce tohumları ekilmiş bulunan bölünmelerin, problemlerin su yüzüne çıktığı bir dönem olmuştur. Halife Osman'ın yönetiminde

akrabalarına, yani Emevi ailesine gösterdiği aşırı yakınlık ve valiliklere onları tayin etmesi ve diğer suistimaller ona karşı Irak, Mısır, Hicaz ve Surite'de yoğun bir hoşnutsuzluk duyulmasına yolaçmıştır. Valileri halka kötü davranıyor olmalarına rağmen onları koruyucu bir tutum takınmış, sonuçta Mısır, Basra ve Kûfe'den yola çıkan gruplar Halife Osman'ın evini kuşatarak onu öldürmüşlerdir.(656)

Üçüncü Halife Osman'ın öldürülmesi sonrası Hz. Ali halifelîği sahabenin ısrarları üzerine kabul etmiştir. Hz. Ali iç karışıklıkların çok yoğun olduğu bir dönemde ve bu karışıklıkları sonlandırmak amacıyla halifelik görevini kabul etmiştir. Daha önce Osman'ın aleyhinde bulunmuş olan Hz. Muhammed'in eşlerinden Ayşe, Talha ve Zübeyr, Hz. Ali'nin halife olması sonrasında onu Osman'ın ölümünden sorumlu tutarak Cemel savaşına yolaçmışlardır. Cemel Savaşı Hz. Ali'nin galibiyetiyle sonuçlanmıştır. Hz. Ali bu olaydan sonra Şam'da hüküm sürmekte olan ve kendisine biat etmeyi reddeden Şam Valisi Muaviye sorununun çözümüne girişti. Muaviye, Hz. Ali'yi Osman'ın ölümünden sorumlu tutuyor ve Şam'da bunun propagandasını yapıyordu. Hz. Ali'nin uyarıları sonuçsuz kalınca Hz. Ali ve Muaviye Orduları arasında Sıffin Savaşı (657) başlamış oldu. Hz. Ali'nin ordusu savaşı kazanmak

üzereyken, Muaviye'nin yakın adamı Amr İbn-ül As'ın, askerlerin mızraklarının ucuna Kuran sayfalarını bağlatarak "Allahın kitabı sizinle bizim aramızda hakem olsun." diye bağırması sonucu Hz. Ali'nin ordusu saldırıyı durdurdu. Bu şekilde Amr'ın hilesi işe yaramış ve iki taraftan hakemler seçilmiş, bir sonuca ulaşılamamıştır. Burada Hz. Ali'nin ordusundan ayrılan bir grup da Hariciler adını almışlardır. Böylece müslümanlar Hz. Ali yandaşları, Muaviye yandaşları ve Hariciler olmak üzere üçe bölünmüş oluyorlardı. Hz. Ali vefatından önce Haricilere yönelik askeri bir hareket düzenlemiş, önemli bir bölümünü yok etmişti. 24 Ocak 661'de ise Hz. Ali, İbn Mülcem adlı bir harici tarafından uğradığı saldırı sonucunda şehid olmuştur.

Bu şekilde Emevi hükümdarı Muaviye iktidara yönelik siyasal amaçlarını ne pahasına olursa olsun elde etmeye uğraşmış, Sıffin'de Hz. Ali'ye yenileceğini anlayınca hileye başvurmuş ve Hz. Ali'nin vefatı ile Emevi saltanatını kurma amacına ulaşmıştır. Hz. Ali'nin vefatı sonrası Şam ve Mısır dışında bütün eyaletler Hz. Hasan'a biat etmişlerdi. Muaviye kendi iktidarı için tehlikeli saydığı Hz. Hasan'ı zehirletmekten de çekinmedi. Muaviye, Ehli Beyte ve Hz. Ali yandaşlarına her türlü eziyeti yaptırmış, camilerde Hz. Ali'ye lanet okutmuş ve kendisinden sonra oğlu Yezid'in

halife olmasını sağlamak yoluna gitmişti. Hz. Hasan'ın zehirletilmesiyle Yezid'in önünde en büyük engel olarak Hz. Hüseyin bulunmaktaydı.

Yezid ilk iş olarak Medine Valisi ve akrabası Velid'e bir mektup yazarak, özellikle Hz. Hüseyin'in muhakkak kendisine uymasının sağlanmasını, bunu reddederse öldürülmesini emrediyordu. Doğal olarak Hz. Hüseyin'in Yezid gibi bir zalime itaat etmesi mümkün değildi. Hz. Hüseyin, Muhammed Hanefi'nin de tavsiyesiyle 4 Mayıs 680 gecesi, bütün aile fertlerini yanına alarak Mekke'ye gitti. Ayrıca, Hz. Hüseyin'in Yezid'e biat etmediğini ve Mekke'ye gittiğini öğrenen Kûfeliler de Hz. Hüseyin'e elçiler göndererek Kûfe'ye davet ile kendisini halife olarak tanıyacıklarını bildirdiler. Bunun üzerine Hz. Hüseyin amcaoğlu Müslim'i uygun bir ortam sağlamak için Kûfe'ye gönderdiyse de Müslim Yezid'in adamlarınca yakalanarak idam edildi. Hz. Hüseyin Mekke'den Kûfe'ye doğru yola çıktığı sırada Müslim öldürülmüştü.

Hz. Hüseyin ve beraberindekiler Kerbela'ya geldiklerinde hem susuz bırakılmış, hem de binlerce kişilik ordu tarafından sarılmış durumdaydılar. Yezid'in Kûfe valisi Ubeydullah, Hz. Hüseyin'in geri dönmek, Yezid'le görüşmek veya islam ülkelerinden birine gitmek isteklerinden hiçbirini kabul etmedi. Esasen onun

görevi Yezid'in emrini yerine getirmek, yani Hz. Hüseyin'i öldürmekti. Çünkü biliyordu ki Hz. Hüseyin yaşadığı sürece efendisi Yezid'e rahat yoktu. Sözde müslümanlardan oluşan koskoca bir ordu iktidar uğruna kendi dinlerini kuran Peygamberin torununu ve ailesini katletmeye kararlıydı.

Nihayet 10 Ekim 680 (Hicri 10 Muharrem 61) günü Hz. Hüseyin son hazırlıklarını yaptı ve Yezid'in ordusuna yaklaşıp hitab etmek istediye de, bu anlamlı konuşma Yezid'in ordusunu pek etkilemedi. Çok dengesiz bir şekilde başlayan savaşta Hz. Hüseyin'in 23 süvari ve 40 piyadeden oluşan savaşçıları öğleden sonraya gelindiğinde gittikçe azalmış bulunuyordu. Hz. Hüseyin de bu az sayıda insanla yaya olarak savaşıyordu. Sonunda Şimr'in emriyle her yandan hücum edilerek Hz. Hüseyin şehid edildi. Sonra çadırlar yağma edildi, hasta olan İmam Zeynel Abidin de öldürülmek istendiyse de engellendi. Bu çirkin savaşın en küçük kurbanı ise daha altı aylık bir bebek olan Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Asgar'dı. Hz. Hüseyin tarafında şehid olanlar yetmiş iki kişi idi.

Muhammed Ali

Yüzyıllar sonra bile ozanlar, dedeler Kerbela olayını anlatan binlerce nefes söylediler. Burada bir Pir Sultan'ın bir de Şah Hatayi'den birer kıta örnek görelim:

Pir Sultan Abdal'ım ellerim bağılı
Yezidin elinden ciğerim dağılı
Muhammed torunu Ali'nin oğlu
Su içmeyip şehid olan Hüseyin

Şah Hatayi ise şöyle sesleniyor:

Evvel baştan Muhammed'e selavat
Kalk gönül gidelim Hüseyin'e doğru
Ecel gelmiş pervaneler dönmeye
Kalk gönül gidelim Hüseyin'e doğru

Kerbela olayı yüzyıllara damgasını vurmuş bir tarihsel olaydır. Bu olay o zamanki müslüman memleketleri halklarını o kadar etkiledi ki Emevi saltanatı kökünden sarsıldı. Kerbela Olayı İran ve Hicaz'da duyulunca halkta Emevilere karşı büyük bir kin oluştu ve isyan hareketleri başgösterdi. Yezid'in Mekke ve Medine'ye saldırması ise bardağı taşıran son damla oldu. Özet olarak ,

camilerde Hz. Ali'ye küfür ettirilmesi, önce Hz. Hasan'ın daha sonra da Hz. Hüseyin ve ailesinin ki Peygamberin soyu onlardan devam ediyordu, acımasızca öldürülmeleri, Emevi Hanedanına karşı muhalif bir düşünsel ve siyasal temeli olan bir harekete yolaçtı. Bu harekete Hz. Ali yandaşlığı veya Alevilik demek mümkündür.

ALEVİLİK NASIL YAYILDI?

Alevilik islam dininin yayılmasıyla birlikte Arapların dışındaki uluslara da ulaştı. Abbasiler döneminde Türkler ve İranlılar özellikle orduda yoğun olarak yer almaktaydılar. Örneğin daha hicri IV. Yüzyılda Maverâünnahr'ın oldukça uzağında yaşayan Buğraç Türkleri eski inançlarındaki Gök Tanrı'nın yerine Hz. Ali'yi geçirmişlerdi. Zaten Emevi döneminden (661-750) bu yana Hz. Ali ve soyunun başlarına gelenler ve özellikle de Kerbela olayı Alevilerce her tarafa yayılmaktaydı. Sosyal ve siyasal ortam da bu düşüncelerin yaygınlaşmasına elverişliydi. Hz. Ali'ye ve Ehl-i beyte muhabbet, o dönemde gittikçe fazlalaşan tarikatlerde oldukça yaygındı. Hazret-i Ali'nin kahramanlıkları ve Kerbela Olayına ilişkin menkıbeler Anadolu, İran, Irak ve Horasan bölgelerinin sözlü ve yazılı edebiyatında en eski zamanlardan itibaren, çok sevilen ve yaygın bir konudur ki bunun etkilerini bugün bile gözlemlemek

olanaklıdır. Demek ki İslam dünyasındaki siyasal ve dinsel bölünmelere kaynaklık eden bu olaylardan Araplar'ın yanı sıra, Türkler, İranlılar ve diğer uluslar da doğal olarak etkileniyorlardı. Yeni müslüman olan uluslar arasında Hz. Ali bir sembol halini alıyor ve onun savaşçılık, yiğitlik ve velilik yönleriyle bezenmiş menkıbeleri her yere yayılıyordu. Hz. Ali'nin sembolleşmesinin yanı sıra, bütün muhalif hareketlerin kalkış noktası olan Kerbela Olayı da aynı şekilde, hatta daha derin izler bırakıyordu. İşte bu etkilerin bir sonucu olarak Alevilik ve batnilik, İslam dünyasının her yanına yayılan tasavvuf akımına nüfuz etmiş ve Alevi-batini eğilimli birçok tarikat ortaya çıkmıştır. Anadolu ve İran bölgelerinde de ortaya çıkan bu tarikatlerden konumuz bakımından en önemlileri Yesevilik, Kalenderilik, Vefailik, Hurufilik, Hayderilik adlı tarikatlerdir. Daha çok göçebe ve köylü topluluklar arasında etkili olan bu heterodoks yani resmi din anlayışına aykırı tarikatler, doğaldır ki, yaygın oldukları çevrelerdeki koşullara uygun olarak şekillenmiş bir İslam anlayışını yaymaktaydılar. Sünni çevrelerde yoğun tepkiler gösterilen ve eski kaynaklarda da yer alan, bu tarikatlere mensup şeyh ve babalara yönelik suçlamaların en bilinenleri şu şekildedir: Bu dervişlerin, dinsel yükümlülüklerine/yasaklara uymamaları ve kadınların da dinsel törenlere katılmaları.

Basit halk kitleleri, işte bu adetleri nedeniyle yoğun tepkiler alan ve hiç şüphesiz telkinleri kendilerine daha uygun gelen bu tür babaların ve şeyhlerin etkileri altındaydılar. Bu heterodoks şeyh ve dervişler adeta alevi-batını düşüncelerin yayıcılarıydılar. Ehli Beyt sevgisi onların propagandalarında önemli yer tutmaktaydı. Hz. Ali soyunun uğradıkları haksızlıklar ve onların kahramanlıkları onlar aracılığıyla dilden dile yayılmaktaydı. Daha sonra ele alacağımız üzere Ocakzade Alevi Dedelerinin soyları da onlara dayanır.

TÜRKLERİN İSLAMLAŞMASI

Moğolistan'dan Tuna boylarına kadar çok geniş bir coğrafi alana yayılmış bulunan Türkler, İslamiyet'i benimsemeden önce büyük ölçüde Şamanizm, maniheizm ve kùltlerin etkisi altında bulunuyorlardı. Türkler'in savaşlar ve göçler yoluyla yer değiştirmeleri, bu yayılma ve göç yolları üzerindeki birçok farklı kùltür ve inançlara sahip halklarla ilişki kurmalarına ve etkilenmelerine yol açmaktaydı. Konunun uzmanlarının verdikleri bilgilere dayanarak diyebiliriz ki, İslamiyet'in Türkler'in yaşadıkları bölgelere ulaşması öncesi, geniş bir coğrafi alana yayılmış bulunan Türk kitleleri, Şamanizm'in yanı sıra, Budizm, Maniheizm, Hristiyanlık ve

Musevilik gibi inançlarla da ilişki kurmuş ve etkilenmiş bulunmaktaydılar. Zamanın Türk devletlerinden, Hazarlar'ın Museviliği, Uygurlar'ın Maniheizm'i, Tabgaçlar'ın Budizm'i ve Oğurlar'ın Ortodoks Hristiyanlığı kabul etmeleri bu ilişki ve etkilenmenin doğal bir sonucu olarak görülebilir. Büyük ölçüde ekonomik sıkıntılar ve nüfus yoğunluğu sonucu gerçekleşen Türkler'in anayurtlarından göç etmeleri olgusu, esas olarak güneye ve batıya olmak üzere iki doğrultuda gerçekleşti. Batı'ya doğru gerçekleşen Türk göçleri İran'da hüküm süren Sasani imparatorluğu engeli ile karşılaştılar ve bir bölümü Hindistan'a doğru yönelirken, diğer bir bölümü ise İran'a yakın bölgelerde bulunmayı sürdürdüler. Türkler'in İslam dünyası ile ilişkiye geçebilmeleri ancak Sasani İmparatorluğu engelinin ortadan kalkmasıyla mümkün görünüyordu. Ancak Türkler, Sasani İmparatorluğu'nu yıpratmalarına karşın çökertememişlerdir. Bu, aşağıda görüleceği üzere Arap ordularınca gerçekleştirilecektir.

Arap orduları yeni dinin verdiği heyecanla ilerleyişlerini sürdürmekteydiler ve 634'te Yermuk Savaşı ile Bizans'ı Suriye'den çıkardılar. Ardından 635'te Kadisiye ve 641'de Nihavend Savaşları ile Sasani İmparatorluğu'nu ortadan kaldırarak, İran'ı ele geçirdiler. Bu şekilde Sasani

İmparatorluğu'nun yıkılması, Türkler'in İslam dini ile ilişki kurabilmesinin yolunu da açmış oluyordu ki, bu bakımdan önemli bir gelişmedir. Müslüman Arap ordularının Sasani engelini aşması sonrası başlayan Türk-Arap ilişkileri uzun süre karşılıklı mücadele içinde geçti. Emeviler dönemi'nde (661-750) Araplar, kısa zamanda Maveräünnehir'e hakim oldukları gibi, akınlarını Talas'a kadar ilerlettiler ki, bölgede hüküm süren Türk hakanlıklarının birbiriyle olan mücadeleleri de bu durumu kolaylaştırıyordu. Böylece Orta Asya hakimiyeti için mücadele eden Türkler'in Müslüman Arap ordularınca tasfiye edilmeleri üzerine, bölgede Çinliler ve Araplar karşı karşıya geldiler. Abbasiler'in iktidara geçmesinden hemen sonra gerçekleşen Talas Savaşı'nda (751), Araplar Türklerle birlikte Çinlilere karşı savaştılar. Bu önemli savaş sonrası Çin, Orta Asya'dan çekildi ve Araplar bölgeye hakim oldular.

Emeviler'in müslümanlığı seçen Arap olmayan uluslara karşı baskıcı ve hor görücü tutumuna karşın, Abbasiler, halkı Arap olmayan bölgeleri de, Araplarla eşit gören daha ılımlı bir yönetim anlayışını benimsemişlerdi. Araplar'ın yenilgiye uğrattıkları halklar giderek İslamlaşmaya başladıklarından, daha önce başka inançlara mensup din adamları ve tüccarların geldikleri yollardan bu kez müslüman din adamları ve

tüccarlar Türklerin yaşadıkları bölgelere gelmeye başlamışlardır. Ayrıca Abbasiler'in yanı sıra Samaniler devletinin de özellikle ordu yönetiminde Türkler'den yararlanmasının, İslam'ın bu kitleler arasında yayılmasına yardım ettiği söylenebilir. Yalnız Türkler'in İslamlaşmasında gözden kaçırılmaması gereken önemli nokta, Türkler'in bu yeni dinin birçok unsurunu Araplar'dan değil İranlılardan almaları konusudur. Türklerin İslam'ın bölgeye Arap orduları aracılığıyla gelmesinden önce de ilişkide bulundukları ve birçok bakımdan ortak noktalara sahip bulundukları Acemleri (İranlıları) kendilerine Araplardan daha yakın görmeleri doğaldı. Böylece İranlılar, Türkler'in İslam uygarlığını benimsemeleri konusunda bir köprü vazifesi görmüşler, onlara yol göstermişler, onları etkilemişlerdi. Bu etkileri daha sonraki yüzyıllarda, Türk edebiyatı, sanatı, idare sistemi gibi birçok alanda görmek mümkündür.

Buraya kadar özetlemeye çalıştığım, VII.-X. yüzyıllar arasındaki gelişmelere bakılarak Türkler'in büyük bir bölümünün müslüman olduğu sanılmamalıdır. Sözü edilen dönemde, İslam dini daha çok batıdaki şehirlerde ve gelişmiş yerlerde yayılmıştı, doğuda daha çok bozkırlarda göçebe ve yarıgöçebe durumda bulunan Türklerin çoğunluğu hala eski inançlarına bağlı idiler.

Ancak X.yüzyılla birlikte, Türklerin yaşadığı bölgelerde halâ sürmekte olan Arap egemenliği sonucu, neredeyse iki yüzyılı aşan bu zaman sürecinde gelişen, siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkiler, Türkler arasında İslam'ın yayılmasına da hız kazandırmıştı. Artık, Maverâünnehir'in Buhara, Semerkant, Fergana ve Curcan gibi büyük Türk şehirleri, İslam kültür ve uygarlığının önemli merkezi haline gelmeye başladılar. O zamana kadar askerlik sanatındaki üstünlükleriyle tanınmış Türkler, artık yeni dinlerine, başka bir deyişle İslam uygarlığına da katkı sağlayabilecek duruma gelmişlerdi. Öyle ki, Arapların egemenliğinde sık sık ayaklanan, halifeleri bile değiştirme gücüne sahip Türkler artık kendi devletlerini kurma aşamasına gelmiş durumdaydılar. Bu şekilde, IX. yüzyıldan başlamak üzere, çok geniş bir coğrafi alanda kurulan Müslüman-Türk devletleri arasında, Tuluniler (875-905), Karahanlılar (840-1212), Gazneliler (969-1187), Selçuklular (1040-1308) ve Harezmşahlar (1077-1231) gibi devletler sayılabilir. Türklerin İslam dinini benimseme nedenleri konusunda, uzmanlarca çeşitli tartışmalar yapılmış ve farklı görüşler ileri sürülmüştür. Burada kısaca bu konuya da değinmek sanırım yararlı olacaktır. Türklerin İslam'ı benimseme nedenlerinden en fazla savunulanları şu şekilde sıralanabilir:

- 1- Eski Türk inançları ile İslamiyet arasındaki benzerlikler,
- 2- Araplar ile Türkler arasında yoğun ekonomik ilişkilerin varlığı,
- 3- İslam uygarlığının her alanda çağın en üst uygarlığı olması,
- 4- Müslüman şeyh ve dervişlerin yoğun dinsel propagandaları,
- 5- Araplarla uzun süren savaşlar sonucu uygulanan baskılar ve yok etme politikaları.

Türklerin, uzun bir zaman sürecine yapılan, İslam'ı benimseme olgusunu, yukarıda sayılan nedenlerden birine veya birkaçına bağlama eğilimi birçok eserde görmek mümkündür. Oysa, o dönemi ele alan araştırmalar incelendiğinde açıkça görülecektir ki, Türklerin İslam'ı benimsemelerinde, tek bir neden rol oynamamış, yukarıda sıralanan ekonomik, siyasal ve toplumsal nedenlerin tümü birden farklı düzeylerde etkili olmuştur.

Anahatlarıyla sunmaya çalıştığım Türklerin İslam dinini benimsemeleri süreci çok dinamik ve karmaşık bir olgudur ve bu İslamlaşma Orta Asya'dan Anadolu'ya göçler sırasında ve

sonrasında da yaklaşık XIV. yüzyıla kadar sürmüştür. Bu konuda iki önemli noktayı daha belirtmek gerekmektedir ki bunlar:

- 1- Türkler'e sunulan İslam'ın niteliği ve
- 2- Türkler'in İslam'ı nasıl algıladıkları konularıdır.

Türkler'e sunulan İslam'ın niteliği konusunda şunları söyleyebiliriz: Din'lerin, yayılmaları sırasında farklı coğrafyalarda, farklı insan topluluklarınca benimsenirken, özleri itibarıyla olmasa da, biçimsel anlamda farklı bir çehreye bürünebilecekleri bilinen bir olgudur. Hiçbir yeni din, eskiden farklı inançlara ve kültürlere sahip topluluklarca bütünüyle benimsenmemiştir. Dinlerini, kültürlerini, sosyal çevrelerini çeşitli nedenlerden dolayı terkeden insanlar, bu sırada kimi eski inançlarını bırakırken kimilerini de yeni dinlerine uygun hale getirerek yaşatmayı sürdürmüşlerdir. Hele Türkler, Kürtler ve İranlılar gibi uzun bir geçmişi olan inanç ve kültüre sahip uluslarda, benimsenen yeni dinde, eski inançların korunması oranının daha fazla olduğu, Anadolu insanında etkilerini bugün dahi gördüğümüz sosyolojik bir realitedir.

Hazret-i İmam-ı Ali

Bu kısa değerlendirmeden de anlaşılacağı üzere, Arap Yarımadası'ndan doğan İslam Dini, Türkler'in yaşadığı bölgelere ulaşınca kadar çeşitli dinsel ve kültürel etkilere maruz kalmış ve dolayısıyla doğduğu coğrafyadan uzaklaştıkça, karşılaştığı değişik kültürel ve dinsel unsurları bünyesine almak zorunda kalmıştır. Tasavvuf akımının oynadığı rolde de görüldüğü gibi, İslam'ın Türkler'in yaşadığı bölgelere ulaştığındaki bu esnek niteliği, Türkler'in İslamlaşmasında oldukça etkili olmuştur.

Daha öncede söz edildiği üzere, Türkler İslam'ı doğrudan Araplar'dan değil, İran kültürünün merkezi Horasan yoluyla almışlardı. Zaten İran uygarlığı, daha Türkler'i etkilemeden önce, İslam dini üzerinde de önemli etkilerde bulunmuştu. Kaldı ki, İslam, yayılması sırasında İran'dan başka uygarlıklar ve dinlerle de karşılaşmış ve bunlardan etkilenmişti. Yine İslam'ın yayılması sonrası çeşitli mezhepler ortaya çıkmış, dinsel kavram ve kuralları farklı yorumlamaları nedeniyle olduğu kadar, siyasal nedenlerle de kıyasıya bir mücadele içine girmiş bulunmaktaydılar. Aslında bütün Ortaçağ boyunca, esas nedenleri siyasal ve ekonomik olsa bile çekişmelerin gerekçeleri dinsel olarak sunulmaktaydı. Sözü edilen dönem de bu tür mücadelelere sahne olmaktadır. İşte Türkler, özetlemeğe çalıştığım bu koşullar altında,

yüzyıllarca süren bir zaman sürecinde, birçok din ve kültürün etkisinde kalarak, sosyal, kültürel ve dinsel gereksinmelerine cevap verebilen esnek/hosgörülü ve Prof. Cahen'in "Özel bir Müslümanlık" diye nitelediği bu dini benimsediler. Daha sonra da değineceğim gibi, Anadolu'ya göçler sırasında ve sonrasında da süren Türklerin İslamlaşması süreci, XIV. Yüzyıla hatta daha sonralara kadar sürmüştür.

Türkler İslam'ı nasıl benimsediler, konusuna da kısaca değindikten sonra, Anadolu'ya göçler konusuna geçeceğiz. Daha önce gördüğümüz üzere İslam Türkler'e özel bir biçimde ulaşmıştı. Şehirlerin aksine köylerde ve göçebe boylarda İslamlaşma daha yavaş olmaktadır. Şehirlerde daha çok sünni derviş ve şeyhlerin faaliyetlerine karşın, köylerde ve göçebe boylarda daha çok Alevi eğilimli dervişler ve babalar propaganda faaliyetleri yürütmekteydiler. Prof. Köprülü'nün de belirttiği gibi: "Daha ilk zamanlardan itibaren Batıni akımların hüküm sürdüğü Horasan ve Maverâünnehir sahalarında yaşayan ve siyasi-dini akımlara fiilen karışarak Batıni inançlarıyla yakınlık kuran Oğuz aşiretleri, İslamlığı yavaş yavaş kabul ettiler; fakat bu görünürde olan İslamlık cilası altında, eski ulusal geleneklerinin ve önceki dinlerinin etkisi altında bulunuyorlardı. İslam fıkıhçılarının kendilerine çok karışık ve

sıkıntılı gelen telkinlerinden ziyade, kendi kam (=ozan)larının nüfuzuna bağlı idiler. Maveraünnehir ve Horasan'a gelmezden önce ve geldikten sonra Hristiyanlık, Hinduizm, Mazdeizm, Maniheizm gibi çeşitli dini sistemlerle az çok ilişki kuran bu Türkmenler üzerinde, İslamiyet de dahil olmak üzere bu harici (dışsal) ve kapalı (zor anlaşılan) inanç sistemlerinin hiçbiri eski dinsel geleneklerini tamamen unutturamazdı..."

Bildiğimiz gibi kam-ozanların yerini artık ata veya baba ünvanlı dervişler almaktaydı. İslam öncesi dönemden kalma Türkler arasında yaygın bulunan menkıbelere bile İslami bir şekil kazandırılarak, bu ata veya baba ünvanlı dervişler tarafından halk arasında yayılıyordu.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, Türk kitleler İslam dinini benimserken, büyük ölçüde eski inançlarını ve geleneklerini de muhafaza etmekteydiler. Yine bu Türk kitlelerin çoğunluğu, karmaşık ve sıkıcı din kurallarını yayan din adamlarına, şeyhlere itibar etmemekte, onlar daha çok eski şamanları ve kamları hatırlatan ve eski inançlarla yeni din arasında paralellikler kurdukları daha yüzeysel, dinsel bilgileri yayan atalara/babalara bağlanmakta ve onların nüfuzları altında bulunmaktaydılar. Bu kitlelerin müslümanlığı, dinsel yükümlülükleri yerine getirmekten uzak,

eski inanç ve geleneklerin ön planda olduğu bir halk müslümanlığıydı.

ANADOLU'DA İSLAMLAŞMA

Bitmek tükenmek bilmeyen göçebe Türkmen akını Selçuklu Devletince Anadolu'ya yani Bizans sınırına yönlendiriliyordu. Bu sınır bölgeleri, başka bir deyişle "Uçlar", iç bölgelerden farklı sosyal özelliklere sahip bulunmaktaydı. Uçların bu farklı toplumsal yapısı, onun özel durumundan kaynaklanmaktaydı. Uç halkı, iç bölgelerde daha barışçı ve istikrarlı bir düzene sahip halkın aksine, sürekli savaş hayatı yaşıyordu. Özellikle Horasan ve Türkistan'dan uç bölgelerine birçok savaşçı gelirdi. Uçlardaki bu savaşçı dervişler (ya da alperenler, gaziler) daha Malazgirt Savaşı'ndan (1071) çok önce Anadolu'nun Sivas, Kayseri ve Konya gibi büyük şehirlerine saldırılar düzenlemekteydiler. Uç bölgeleri karşı taraftan gelecek olası akınlara yönelik de hazırlıklı olmak zorundaydılar. Uçlarda nüfusun çoğunluğunu göçebe Türkmenler oluşturmaktaydı. Bu göçebe Türkmenler daha önce de belirttiğimiz gibi, Alevi-batını eğilimli heterodoks Türkmen babalarının nüfuzu altındaydılar. O dönemde Bizans İmparatorluğu'nun içerisinde bulunduğu zayıf durum nedeniyle bu uçlar sürekli batıya, Anadolu'nun iç kısımlarına doğru kaydı. XI.yüzyıl

sonrası gelişmelerine bakarak, bu uç savaşçıları ve birlikte ilerleyen göçebe Türkmen aşiretlerini, Anadolu Selçuklu Devleti'nin, daha sonra beyliklerin ve bu beyliklerden Osmanlı İmparatorluğu'nun doğusunda birinci derecede rol sahibi olarak görmek doğru olacaktır.

XI.yy.la birlikte başlayan göçlerin hangi nedenlerle ve nasıl gerçekleştiğine daha önce değinmiştik. Anadolu'ya ilk büyük göç dalgası Malazgirt Savaşı sonrası, ikinci ve daha büyük bir göç dalgası ise Moğol İstilasası sonrasında gerçekleşmişti. Bu göç hareketinin önünde ise savaşçı dervişler bulunmaktaydı. Uçlar konusunda daha önce değindiğimiz bu savaşçı dervişler P.Wittekin'in "Gazi hareketi" olarak nitelendirdiği bir hareketin mensupları olarak, Anadolu Selçuklu Devleti, Anadolu Beylikleri ve Osmanlı Devleti'nin de kuruluşunda çok önemli işlevler gördüler. Anadolu'nun fethi bu dervişlerin öncülüğünde gerçekleştirildiği gibi, bu yeni vatanın iskân ve kolonizasyonu da onların önderliğinde gerçekleştirildi.

Türkistan, Harzem, Horasan, Azerbaycan, Suriye ve Irak'tan gerek fetihlerle birlikte gerekse fetihlerden sonraki göçlerle Anadolu'ya gelen dervişler değişik dinsel akımlara mensuptular. Şüphesiz XI.yüzyıldan itibaren Anadolu'da meydana gelen sosyal-siyasal gelişmelerin bu

dervişlerin etkinliklerini kolaylaştırdığı gibi, halkın da onlara bağlanmalarına yol açtığı söylenebilir. Özellikle köylerde yaşayanlar ve göçebe kitleler heterodoks tasavvuf akımlarına mensup şeyh ve dervişlere ve onların tekke/zaviyelerine büyük ilgi gösteriyorlardı.

Göçebe/yanı göçebe Türkler'e uygun gelmeyen ehli sünnet inançlarının ön planda olduğu görüşleri yayan şeyhler ve mutasavvıflar daha çok şehirlerde faaliyet gösteriyorlar, göçebe/yanı göçebe kitleler arasında pek rağbet görmüyorlardı. Aynı durum göçler sonrası Anadolu'da yinelendi ve sünni şeyhler göçebe/yanı göçebe kitleler üzerinde etkili olamadılar. Bu kitleler arasında daha çok heterodoks tasavvuf akımlarına mensup babalar, dervişler etkiliydiler. Heterodoksi, kabul edilmiş din anlayışına yani ortodoksiye aykırı bir din anlayışını ifade eder. Çünkü onlar, bu kitlelere çok daha uygun gelen senkretist(bağdaştırmacı) fikirleri yayıyorlardı. Bağdaştırmacılık (senkretizm), birçok dinsel ve kültürel unsurların içerilmesini ifade eder. Köprülü'nün de belirttiği üzere: "Tahta kılıçlarla kafirlere karşı harbeden, yanındaki bir avuç mürid ile yüzbinlerce kişilik düşman ordularını ezen, kaleleri alan, küfrü diyarına kılıç kuvvetiyle İslamiyeti yayan bu savaşçı Türk mutasavvıfları ile, tekkelerde sakin

ve donmuş bir hayat geçiren Arap ve Acem mutasavvıfları arasında büyük ayrılık vardır.”

Şüphesiz Anadolu bu dönemde Orta Asya, Harzem, Horasan, Suriye, İran ve Irak gibi merkezlerle siyasal ve sosyo-ekonomik bağlara da sahipti. XI.yüzyıldan başlamak üzere bu bölgelerdeki dinsel ve kültürel gelişmeler Anadolu’yu da etkiliyor, bu bölgelerden birçok mutasavvıf ve derviş zaman zaman Anadolu’ya gelerek görüşlerini yayıyorlardı. Bu dinsel akımları anlamaksızın, Anadolu’daki hiçbir dinsel hareketi anlayabilmek olanaklı değildir. Mevlevilik de, Bektâşilik de, Alevilik de ancak bu dinsel ortamın açıklanması sonucunda anlaşılabilir. Bu konuda F. Köprülü şu bilgileri veriyor: “Daha ilk Selçuklular zamanından itibaren “Dar-ül-cihad” olan Anadolu’ya Türkmen boylarıyla beraber birçok “Türkmen Babaları”, Ortaasya, Harzem, Horasan’dan “Yesevi Dervişleri”, Irak, Suriye ve İran’dan “İsmaili Propagandacıları”, Kalenderiye mensupları geliyorlardı...”

İslam’ın göçebe/yarı göçebe Türkmenler arasında daha çok tasavvuf ve heterodoks tarikatler aracılığıyla benimsenmesinden de anlaşılacağı üzere, İslamın yüzeysel ve esnek bir yorumunu yayan bu akımların ne derece yaygın oldukları tahmin edilebilir. Bu akımların temsilcileri olan eski Türk şamanlarını andıran babalar ve dervişler bu kitlelere oldukça uygun gelen eski inançlarla da

bağlantılı bir islam yorumu sunuyorlardı. Bu yorumu yapan babalar ve dervişler sünni şeyh ve mutasavvıflarca şiddetle eleştiriliyorlardı. Eleştiriler daha çok namaz, oruç gibi dinsel yükümlülüklerle uyulmaması, islama aykırı olduğu ileri sürülen ayin ve ibadet anlayışlarının uygulanması konularında yoğunlaşmaktaydı. Bu eleştirilerden, Ahmed Yesevi ve Ebu’l Vefa gibi büyük tarikat uluları bile kurtulamamışlardır. Bu şeyhlerin zikir törenlerine erkeklerin yanı sıra kadınların da katılması sünni sufi ve ilahiyatçılarca şiddetle eleştirilmişti. Togan’ın verdiği bilgilere göre, bu şeyhlerin ayinleri “şeytan ameli” olarak nitelendirilmekteydi. Halbuki bu zikir törenlerine kadınların da katılması ve bu törenlerde vecd halinde sergilenen rakslar İslam öncesi inançların İslâmî şekil altında devamından başka bir şey değillerdi.

Anadolu’ya göçlerle birlikte başlangıçta uçlar aracılığıyla gerçekleşen Anadolu’ya yerleşen Türklerle, Anadolu’nun yerli hristiyan halkı arasındaki ilişkiler ve karşılıklı etkileşim konusu da oldukça önemlidir. Anadolu’ya gelen Türklerle yerli ahali arasındaki yakınlaşmanın birçok nedenleri bulunmaktadır. Herşeyden önce yerli halk Bizans idaresine, ağır vergiler, keyfi idare, yoğun iktidar mücadeleleri ve ordunun bozulması gibi nedenlerle yabancılaşmış durumdaydı. İkinci

olarak Anadolu Selçuklularından başlamak üzere Türkler, yerli halka dinsel ve kültürel konularda hoşgörülü davranmışlardır. Üçüncü olarak XI. yüzyıldan başlamak üzere Anadolu'ya gelen ahalinin, İslam anlayışı oldukça yüzeysel ve eski inançlarla bezenmiş bir İslamlık idi ki, bu yerli halkla kaynaşmayı oldukça kolaylaştırmıştır.

Şüphesiz yerli halkın müslüman olmasında ön planda, heterodoks şeyh ve dervişler vardı. Bu heterodoks Türkmen babaları kurdukları zaviyeler aracılığıyla, esnek İslam anlayışlarını yerli dinsel ve kültürel unsurlarla da besleyerek, Anadolu ve Balkanlardaki yerli halklara sunuyor, onları yeni idareye ve ahaliye ısındırıyorlardı. Örneğin o döneme ilişkin, mitolojik nitelikli de olsa tarihsel açıdan değerli bilgiler içeren Vilayetname'de Hacı Bektaş-ı Veli'nin hristiyanları müslümanlaştırmak için gönderdiği Hacım Sultan, Sarı İsmail, Resul Baba gibi dervişlerden söz edilir. Yine bu konuda Ö.L.Barkan'ın "Kolonizatör Türk Dervişleri" adlı makalesinde arşiv belgelerine dayanan önemli bilgiler vardır.

Üstelik Anadolu köklü bir kültürel ve dinsel geçmişe de sahipti. Bu köklü kültür, yeni yerleşen Türkler üzerinde doğal olarak etkilerde bulundu. Bu etki, kırsal alanlarda daha farklı olmakla birlikte, şehirlerde daha çok zanaatlar ve ticari gelenekler iz bıraktı. İslamlaşmalar, evlilikler ve

karşılıklı sosyo-ekonomik ilişkilerin bir sonucu olarak gerçekleşen bir etkileşim ortak değerlerin oluşmasıyla sonuçlandı. Hilmi Ziya Ülken'in de belirttiği gibi "... Anadolu'ya yerleşen Türkler buraya kendi geleneklerini getirdiler, bunları İslam dini kuralları, medrese ve tekkenin verdiği arap ve fars kültürü unsurları, yerli Anadolu kültür izleriyle birleştirdiler. Bu sentezden Anadolu Türk kültürü doğdu..." Demek ki, yerli kültürel ve dinsel unsurlar da bu yeni gelmiş ahali üzerinde etkili oldu. Mesela müslüman halk, hristiyan azizlerini kendi ulularıyla özdeşleştirerek Aziz George ve Theodore ile Hızır İlyas, Aziz Nicholas ile Sarı Saltuk, Aziz Haralambos ile Hacı Bektaş-ı Veli özdeş kabul edildi. Bu şekilde hem hristiyan, hem de müslümanlarca ziyaret edilen yerler, Hasluck'un deyimıyla "ikili ziyaretgahlar" ortaya çıktı. Her iki halk tarafından da uğurlu sayılan, yağmur yağdırdığına inanılan kutsal taşlar, kutsal ağaçlar ziyaret edilirdi. Yine edebiyat alanında da, hem İslam hem de yerli Anadolu inançlarının etkileriyle kahramanlık hikayeleri ortaya çıkmıştır. Büyük ölçüde heterodoks şeyh ve dervişler, hristiyanlarca da kutsal bilinen yerlerde tekkeler kurmuşlar ve buralarda hristiyanlığa ve hristiyanlık öncesi dönemlerden kalma yerel aziz kültürleriyle karşılaşmışlardı. Bu kültürler ve onlara ilişkin hikayeler, evliya menkıbeleri yoluyla islamleştiriliyordu. İslamleştirilerek devam eden

bu eski inanç unsurları arasında, ölmeden önce göğe çekilmek, suyu kana çevirmek, halka felaket musallat etmek, bereket getirmek, ölü insan veya hayvanı diriltmek, nefes evladı edinmek, kuru odunu ağaç haline getirmek, yerden veya taştan su fışkırtmak, ırmağı veya denizi yarıp geçmek ve üstünde yürümek gibi unsurlar sayılabilir. Bu unsurları menakıbnamelerde, nefeslerde ve diğer bütün halk edebiyatı kaynaklarında görmek olanaklıdır.

BEKTAŞİLİĞİN DOĞUŞU

Artık XIII.yüzyılın başlarından itibaren Anadolu'nun her yanına yayılmış bulunan ve devletin nüfuzundaki şehirlerin ve gelişmiş merkezlerin dışındaki köylerde ve göçebe aşiretler arasında çok uygun bir faaliyet ortamı bulan bu Türkmen babalarının, Yesevilik, Kalenderilik ve Haydarilik gibi heterodoks tarikatlere mensup bulunduklarını biliyoruz.

Daha önce Orta Asya'dan başlamak üzere gelişimine değindiğim senkretist düşünceleri yayan bu babalar, propagandalarda bulundukları sosyal bakımdan şehir halkına ve devlet düzenine oldukça yabancılaşmış çevrelerde zaman zaman siyasal propagandalarda da bulunmaktaydılar. Anadolu'da bunun çok tanınmış ve iz bırakmış bir örneği olarak, bu heterodoks babalardan Vefai

tarikatına mensup Baba İlyas önderliğinde, "mehdici" bir nitelik taşıyan Babai Ayaklanması (1240), bu babaların ve propagandalarda bulundukları kitlelerin gücünü göstermek bakımından oldukça dikkat çekicidir. Ekonomik ve siyasal ortamın elverişli olmasının yanı sıra, kendisine yabancılaşmış bir yönetime (Anadolu Selçuklu Devleti'ne) nefret duygusundan da kaynaklanan bu hareket güçlkle bastırılabilmiş, ancak sonuçta merkezi yönetimin gücü de tükenmiştir. Bu tükenmişlik, 1243'te Moğollar'ın Anadolu'ya saldırımlarına olanak sağlamış ve Anadolu Moğol egemenliğine girmiştir. Konunun uzmanı Prof. Ocak'ın çok yerinde tespitine göre "Türk heterodoksisi Babai hareketiyle derlenip toparlanmıştır. Alevilik ve Bektaşilik bu hareketle Anadolu'daki tarihsel temellerini bulur."

Ayrıca araştırmacılar Moğol istilasının heterodoks akımların Anadolu'da çok rahat yayılma imkânı bulmasına yardımcı olduğunu vurgulamaktadırlar. Bu şekilde XIII.yy'ın ikinci yarısından sonra Anadolu'da heterodoks islam yaygınlaştı ve güçlendi. Z.V.Togan'ın verdiği bilgilere göre İlhanlıların himayesinde: Aybek Baba, Buzağı Baba, Abdurrahman Baba, Baba Halil, Sarı Saltık, Barak Baba ve Hacı Bektaş gibi Türkmen şeyhleri ile Yesevî şeyhleri, İslamiyeti adeta bir ulusal Türk dinine çevirdiler. Bu durum, Ortodoks, İslam

muhitinde ve özellikle Suriye’de Arap uleması tarafından büyük bir kızgınlıkla karşılandı.

Baba İlyas’ın halifelerinden Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli nasıl oldu da Anadolu ve Balkanlar’daki babaların/abdalların en ulusu, piri durumuna geldi. Bu konu üzerinde durmak gerekir. Alevilerin büyük ozanı Pir Sultan Hacı Bektaş’a bir nefesinde şöyle sesleniyor:

Sensin bizim zahir batın ulumuz

Aman medet mürvet Pir Hacı Bektaş

Her taraftan sana çıkar yolumuz

Ali’sin bir adın var Hacı Bektaş

Eflaki’nin verdiği bilgiler ve Vilayetname’deki bilgiler onun heterodoks bir Türkmen şeyhi olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Eldeki sınırlı kaynaklardan anlaşıldığına göre bir Hayderi şeyhi olan Hacı Bektaş-ı Veli, Anadolu’ya göç eden Türkmen aşiretlerinin başında bulunan ve bu aşiretlerin hem dinsel hem de siyasal önderi olan heterodoks Türkmen babaları’ndan biri idi. Son araştırmalara göre Bektaşlı Oymağı’nın lideriydi ve Babai ayaklanmasının bastırılması sonrası Sulucakarahöyük civarında heterodoks nitelikli bir İslam propagandası yürütmekteydi. Menkabevi niteliğine rağmen, çok önemli tarihsel bilgiler de içeren Vilayetname’ye göre Hacı Bektaş-ı Veli

hristiyanlara ve şamanist Moğollara yönelik İslam propagandası yürütüyor ve halifelerini Anadolu’nun her tarafına gönderiyordu. Yaşadığı sırada fiilen Bektaşilik tarikatını kurmamış bulunan Hacı Bektaş-ı Veli, ölümünden sonra halifelerinin, özellikle Abdal Musa ve müridi Kaygusuz Abdal’ın faaliyetleri sonucunda bütün Anadolu ve Balkanlarda heterodoks Türkmen babalarının/abdallarının en ulusu durumuna geldi. Böylece Hacı Bektaş Veli, Baba İlyas’ın ününü gölgede bırakacak bir duruma geldi. Artık XV. yüzyıl sonlarına gelindiğinde Rum Abdalları arasında Hacı Bektaş kültü hakim durumdaydı. Hacı Bektaş artık hepsinin piriydi. Anadolu’daki bütün abdalların, gazilerin ve dedelerin serçeşmesi Hünkâr Hacı Bektaş Veli’ydi.

Bu şekilde Hacı Bektaş-ı Veli ve onun Türkmen babaları arasındaki özel yerine dikkat çektikten sonra bu heterodoks babaların ve abdalların babai hareketi sonrasındaki faaliyetlerini anlatmayı sürdürebiliriz. Babai hareketi Anadolu’da derin izler bırakmış ve hareketin bastırılmasından sonra düşünsel planda yaşamaya devam etmiştir. Bu hareket daha sonra, Vefailer’den başka, Anadolu’daki Kalenderi, Haydari ve Yesevi gruplarınca da benimsenerek XIV. yüzyıl başlarından itibaren varlığını Rum Abdalları adı altında sürdürdü. Zamanın

kaynaklarında adları sık sık anılan Abdal Musa, Abdal Murad, Emirci Sultan, Geyikli Baba, Seyyid Ali Sultan, Sultan Şüca, Postinpûş Baba ve Otman Baba gibi dervişler bu Rum Abdalları'ndandır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde abdal, baba, dede, ahi gibi lakablar taşıyan ve Bizans topraklarında ve Balkanlardaki fetihlerde bulunan bu heterodoks dervişler hep ön plandadır ve ilk Osmanlı Sultanlarından büyük saygı görmüşlerdir. Bu dervişler sadece fetihlere katılmamışlar, bazıları köylere ve ıssız yerlere yerleşmek suretiyle tarım ve hayvancılıkla uğraşarak ve zaviyeler kurarak bu yöreleri sosyo-ekonomik anlamda canlandırmışlardır. Bu zaviyelerin kurulması fetihleri kolaylaştırdığı gibi yerli halka yeni idare arasında da bir köprü görevi görüyor ve bu heterodoks dervişlerin senkretist din telkinleri onların İslamlaşmasını da sağlıyordu. Bu dervişlerin XIV. ve XV. yüzyıllarda Anadolu'da ve Balkanlarda yürüttükleri faaliyetlerin göstergeleri olmak bakımından her yerde zaviyelere, türbelere ve halâ bu dervişlerin adlarıyla anılan köylere vb. yerleşim alanlarına rastlamak mümkündür.

XIII. yüzyıldan başlamak üzere, heterodoks babaların ve abdalların Anadolu ve Balkanlarda zaviyeler kurmaya başladıklarını, müritleri aracılığıyla etkinliklerini attırdıklarını görmek-

teyiz. Sulucakarahöyük'te Hacı Bektaş-ı Veli Zaviyesi, Seyitgazi'de Seyyid Gazi Zaviyesi, Tekkeköy'de Abdal Musa Zaviyesi, Arslanbeyli'de Sultan Şucâ'ud-Din Zaviyesi, Dimetoka'da Seyyid Ali Sultan Zaviyesi, Varna'da Otman Baba (sonradan Akyazılı) Zaviyesi, Kaligra'da Sarı Saltık Zaviyesi bu zaviyelerin en tanınmışlarıdır. Bütün heterodoks gruplar XVI. yüzyıldan itibaren nasıl Bektaşilik bünyesinde erimişlerse, daha önce Kalenderi, Yesevi, vd. akımlara mensup şeyhlerin ve Rum Abdalları'nın kurdukları bu zaviyeler de XVII.yüzyıla gelindiğinde birer Bektaşî zaviyesine dönüşmüş durumdaydılar.

Bu abdal, baba gibi lakablar taşıyan dervişler önce Batı Anadolu'da ve Rumeli'de daha sonra Anadolu'nun diğer bölgelerinde kurdukları zaviyelerde, Hacı Bektaş-ı Veli kültürünün ön planda olduğu esnek islami düşüncelerini yaydılar. Böylece aslında yaşadığı çağda diğer birçok Yesevi, Kalenderi, Hayderi şeyhlerinden biri olan Hacı Bektaş-ı Veli, daha sonra özellikle Rum Abdallarının çabaları sonucunda Anadolu ve Rumeli'de Türk heterodoksisinin birincil şahsiyeti haline geldi. İşte bu şekilde Bektaşiliğin temelleri atılmış oldu. 16.yüzyıldan itibaren ise giderek bütün heterodoks zümreler ve dolayısıyla onlara bağlı zaviyeler Bektaşilik bünyesi içerisinde girdi

ve daha da güçlendi. Bektaşiliğe bugün bildiğimiz yapısını kazandıran İkinci (Pir-i Sâni) olarak kabul edilen Balım Sultan'dır. XVI. yüzyıl başında Hacı Bektaş Zaviyesinin başına getirilen ve Zaviyeye bağlı sağlam bir taşra örgütlenmesi kuran Balım Sultan, ayin ve erkân usullerinde de değişiklikler yapmıştır.

ANADOLU'DA HURUFİLİK

Orta Asya'dan başlamak üzere gelişimini anlattığımız heterodoks İslam anlayışının, Rum abdallarının ve babaların "pir" kabul ettikleri Türkmen şeyhi Hacı Bektaş-ı Veli'ye nisbetle, nasıl Bektaşilik adını aldığına ve bütün heterodoks grupların nasıl Bektaşilik şemsiyesi altında toplandığına değinmiştik. Burada ise hurufilik ve etkileri üzerinde duracağız.

Hurufilik, Esterabadlı Fazlullah (Ölm. 1393) tarafından İran (Horasan)'da kurulmuştu. Kurucusu Fazlullah'ın katledilmesi sonrası Hurufilik, Fazlullah'ın baş halifesi Nesimi ve diğer halifelerin çabalarıyla Irak, Azerbaycan ve Anadolu'da yayıldı. Bu halifelerden Ali-ül-Ala Fazlullah'ın ölümü sonrası Anadolu'ya geçerek Bektaşî dervişleri arasına girdi. Bazı kaynaklara göre, Ali-ül-Ala Hacı Bektaş tekkesinde bulunuyor, Bektaşilere Hurufiliği telkin ediyordu. Hurufilik XV.yüzyılda Osmanlı sarayına kadar

sızmış hatta Fatih Sultan Mehmed'i bile etkilemişti. Ancak ulemanın şiddetli tepkisi sonucu genç şehzadeye hurufî fikirleri aşıl原因 kişi yakılarak öldürüldü. Bundan sonra Osmanlı Devleti hurufiliğin kökünü kazımaya, Kanuni Sultan Süleyman zamanında da devam etti. Bu durum, hurufilerin bektâşilerin arasına sızmalarıyla, fikirlerini bektâşilik perdesi altında yaymaya çalışmalarıyla sonuçlanmış, propagandalarını ancak bu yolla sürdürebilmişlerdir. Hurufilik esas olarak harflerden dinsel anlamlar çıkarmaya dayanır. Hurufilik'te varlığın özü sestten oluşur ve Tanrı harfler aracılığıyla insanda tecelli eder. İnsan, tanrısalastırılır. Hurufiliğin temeli, Tanrı'nın insanda tecelli ettiği düşüncesine dayanır. Hurufiliğin Alevi-Bektaşî inancına etkilerini edebiyat alanındaki örneklerde (Örn. Virani Baba'nın şiirlerinde olduğu gibi) açıkça görmek mümkündür.

ANADOLU'DA SAFEVİLİK

XVI.yüzyılla birlikte ise Anadolu'da Şah İsmail'in etkinliği yoğunlaştı. Bu propagandanın niteliğini ve Anadolu'daki etkilerini gerektiği gibi anlayabilmek bakımından Safevilerin soyuna ve faaliyetlerine de değinmek gerekir. Safevî adı, bu soyun atası Şeyh Safiüddin Erdebili'ye (Ölm. 1335) dayanmaktaydı. Şeyh Safi'nin Erdebildeki

tekkesi daha XIV. yüzyılda oldukça ün kazanmış bir dinsel merkez durumundaydı. Erdebil Tekkesi'ne Anadolu'da dahil her yandan ziyaretçiler akın etmekteydi. Bu tekkenin saygınlığından dolayı, ilk Osmanlı Padişahlarınca da buraya her yıl çerağ akçesi adı verilen armağanlar gönderilirdi. İşte Safevi Devleti'ni kuranlar bu Şeyh Safi'nin soyundan gelenlerdir. Şeyh Safi'nin müritleri arasında şii veya sünnilerin yanı sıra budistler, hristiyanlar gibi başka dinlere mensup olanların da bulunması onun mezhepler, hatta dinler üstü bir sufi olduğunu göstermektedir. Halbuki Şeyh Safi'nin soyundan gelenler, torunu Hoca Ali'den başlamak üzere Alevi-batını eğilimli idiler. Hoca Ali'den sonra Şeyh Cüneyd, Şeyh Haydar ve Şah İsmail de siyasal etkenlerle olsa gerek Alevilik davasını sürdürdüler, hatta zaman zaman hüküm sürdükleri yerlerde şiddet uygulayarak, aşırıya kaçtılar. XV. yüzyılın ortalarında Doğu Anadolu ve İran Azerbaycanı'ndaki Türk boyları, aile içi mücadeleler sonucunda Erdebil'den uzaklaşmış Safevi soyundan Şeyh Cüneyd'in (Ölm. 1460) ve sonra oğlu Şeyh Haydar'ın (Ölm. 1488) etkisinde kaldılar. Bu güçlü Türk boylarının Safevi soyuna olan desteği XVI. yüzyıldan itibaren iyice artmış, Osmanlı Devleti'nin varlığını tehdit eder hale gelmiş ve Osmanlı Devleti bu topluluklara karşı çok sert önlemlere başvurmuştur. Anadolu'da

Safevilerin artan etkinlik ve popüleritelerini sosyo-ekonomik problemlerin yanı sıra, bu heterodoks boyların dinsel yapılarına da bağlamak mümkündür. Bektaşî Menakıbnamelerinden anlaşıldığı üzere, şii motifler, Anadolu Türk heterodoksisinde XV.yüzyıl sonlarına kadar ön planda olmadığı gibi, ateş kültü, tabiat kültürleri, kalıp değiştirme (metempsychose), tenasüh ve hulûl (incarnation) gibi şii'lik dışı unsurlar ön plandaydı. Menakıbnamelerde şii motif olarak sadece, Hacı Bektaş-ı Veli ve Kızıl Deli gibi şeyhlerin On iki imam soyuna bağlanması, bulunmaktadır. Orta Asya'dan başlamak üzere Türkler'in Alevi akımlardan etkilendiklerini biliyoruz. Ancak onların inançlarında Alevi/şii motiflerin ağırlıklı olarak yer alması, XVI. yüzyıldan itibaren Safevi propagandasının sonucudur. Safevi Devleti, Rumlu, Ustaclu, Tekelü ve Şamlu gibi büyük Türk oymaklarının desteğiyle kuruldu. Safevi yandaşları "kızılbaş" olarak adlandırılmıştır. Tarihsel süreç içerisinde çok değişik anlamlarda kullanılagelen "kızılbaş" adı, Şeyh Haydar'ın müridlerinde on iki imamı simgeleyen on iki dilimli tâc giydirmesi sonrasında kullanılmaya başlanmıştır. Böylece kullanılmaya başlanan bu sözcük, Safevileri ve ona eğilimli heterodoks Türkmen boylarını nitelemek üzere, Kızılbaş Türkler, Kızılbaş askeri (ordusu), Kızılbaş begleri, Kızılbaş boyları, Kızılbaş devleti şekillerinde

yaygın olarak kullanıldı. Bunun yanı sıra Osmanlı kaynaklarında bu ad bir küçümseme, kötüleme aracı olarak da kullanıldı. Osmanlı Devleti, Safevilerle olan siyasal mücadelesinde bir psikolojik savaş aracı olarak kullanmak üzere “kızılbaş” sözcüğüne “ahlaki yönden bozuk olma” anlamını yüklemiştir. Ayrıca kızılbaş sözcüğünün Osmanlı Devleti ve sünni halk tarafından bu şekilde bir aşağılama aracı olarak kullanılması, bu grupların kendilerini “Alevi” olarak nitelemelerine yol açmıştır. Oysa yerli ve yabancı birçok araştırmada değinildiği üzere bu kızılbaş Türk boyları dinsel ve ahlaki kurallara bağlılık konusunda oldukça muhafazakârdır.

Şah İsmail’in adı geçen Türkmen boylarının desteğiyle ve izlediği çok akılcıca siyaseti sonucunda XVI.yüzyılın başında İran’a hakim olmasıyla Safevi Devleti kurulmuş oldu. Şah İsmail daha önce Şeyh Cüneyd ve Şeyh Haydar’ın Anadolu ve İran bölgelerindeki Türkmen boylarını kazanma siyasetini daha da geliştirdi ve halifeler yani propagandacı dervişler aracılığıyla Oniki İmam Şiiliğini, bu göçebe/yarıgöçebe heterodoks boylar arasında yaydı. Ancak Oniki İmam Şiiliği klasik biçimiyle değil, heterodoks boyların tenasüh, hulül gibi eski inançlarıyla uygun bir şekilde onlara sunuldu. Kerbelâ Matemi kültü, Ehl-i Beyt dostlarına sevgi (tevella) ve Ehl-i Beyt

düşmanlarına lanet (teberrâ) Safevi propaganda-sının temelini oluşturdu. Zaten, toplumsal açıdan merkeziyetçi yönetim yapısına Selçuklulardan bu yana uyum sağlayamayan, yerleşikliğe karşı direnen ve bu direncini zaman zaman ayaklanmalar şeklinde sergileyen heterodoks kitlelerin içerisinde bulundukları sosyal ortam Safevi propagandasına oldukça müsaitti. Babai isyanında da gördüğümüz “Mehdi bekleme” inanışlarını da muhafaza etmekteydiler. Bu koşullarda ortaya çıkan Şah İsmail onların gözünde adeta bir kurtarıcı, bir “Mehdi” konumundaydı. Kızılbaş(Alevi) Dedeleri nezdinde seyyid olan Şahlar, mürşid; halifeler ise onların vekilleri idi. Safevi soyu gibi onlar da ocakzade ve seyyid idiler. Kızılbaş Dedeleri ile mürşid kabul ettikleri Şahlar arasındaki bağlantı işte böyle sağlam ve kutsal esaslara dayanmaktaydı. Bu nedenledir ki Anadolu halkı seve seve canlarını şahları uğruna feda etmekten çekinmiyor, değişlerinde Hz. Ali’nin “don değiştirmiş şekilleri olan şahlara bağlılıklarını coşkulu bir şekilde şöyle haykınıyorlardı:

Ey yezit geçersen Şahın eline

Zülfikarın çalar senin beline

Edeple girdik biz Kırkların yoluna

Kızılbaş mı dersin söyle bakalım

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Kızılbaşların Büyük Hükümdarı Şah İsmail ve
Tuğrası

Mağripten çıkar görünü görünü

Kimse bilmez evliyanın sırtını

Koca Haydar Şah-ı Cihan torunu :

Ali nesli güzel imam geliyor

Kızılbaşların büyük önderi Şah İsmail “vekil” veya “halife” adlı araclarıyla, Anadolu’da faaliyetlerde bulunuyor, onları Yezid düzeni olarak kabul ettiği Osmanlı idaresine karşı yönlendiriyordu. Zaman zaman, kızılbaş halk kitlelerinin bu halifeler aracılığıyla Anadolu’dan göç ettikleri de görülmekteydi. Yine bu halifelerin faaliyetlerinin bir sonucu olarak, başka etkenlerden de kaynaklanan Osmanlı idaresini sarsan irili ufaklı ayaklanmaları da zikretmek gerekir. Ancak bu isyanlarda sosyo-ekonomik sorunların rolünü de unutmamak gerekir. Şahkulu Baba Tekeli, Nur Ali Halife, Bozoklu Celal, Baba Zünnun ve Kalender Çelebi gibi ayaklanmalar, kızılbaş türkmen kitlelerin müşidleri/dedeleri kabul ettikleri Şahları uğruna gerçekleştirilmiş ayaklanmalardı. Anadolu’nun her yanına yayılmış bu kitlelerin Şahlara olan kutsal bağlılıkları Osmanlı Devleti’nin varlığını tehdit eder bir duruma ulaşmıştı ve Osmanlı çok şiddetli sürgünler vb. önlemlere başvurdu. Ancak tüm bu önlemler Anadolu’nun önemli bir bölümünü oluşturan halk kitlelerinin, Şah’a bağlılıklarını

azaltmak şöyle dursun, bu bağılılığı daha da artırdı ve yoğun baskı politikasının yanısıra, bu kitlelere yönelik psikolojik bir kampanya başlatmasına da yolaçtı. Bu kampanya Yavuz Sultan Selim döneminde iyice şiddetlendi. Yavuz tarafından "Safevilerin Osmanlı ülkesinde olan faaliyetlerinin önü alınmak gerektiğinden, memlekette ne kadar Şah İsmail yandaşı var ise onlar katl ve idam edilerek, sonra İran üzerine sefer olunsun" diye irade buyurularak, dönemin sünni ulemasından bu konuda fetva istenmiştir. Müftü Nureddin Hamza Sarı Görez'in fetvasında ve İbn Kemal'in risalesinde Şah İsmail'in askerlerinin ve yandaşlarının öldürülmelerinin caiz, mallarının helal ve nikahlarının ise batıl olduğu belirtiliyor, onlara karşı yapılacak savaşların cihad sayılacağı vurgulanıyordu. Bundan sonra Yavuz harekete geçti ve Anadolu'da yapılan incelemeler sonucunda saptanan onbinlerce kızılbaşın kimi idam, kimi hapis, kimi de sürgün edildi. Böylece Anadolu'da onbinlerce kızılbaş türkmen çeşitli iftiralar ve suçlar yüklenmek suretiyle öldürüldüler, sürüldüler, hapsolundular. Anlaşılabacağı üzere Osmanlı-Safevi mücadelesi Anadolu'da büyük yıkıma yolaçtı. Oldukça yıpratıcı savaşlar, bu savaşlarda tahrip olan yerler, yok olan binlerce insan, İran, Anadolu ve Balkanlar'da yaşanan sürgünlerle yaşanan nüfus

hareketleri bu yıkımın sonuçlarındandır. Osmanlı-Safevi mücadelesinin en kalıcı sonucu ise, bugün de Türkiye'de çok önemli ve tahrike müsait bir konu olan Alevi-Sünni problemini, kızılbaş, rafizi ve yezit gibi nitelemeleri miras almamız oldu.

Şah İsmail'in Anadolu'daki faaliyetleri sonucunda, konunun uzmanı Prof. A.Y. Ocak'ın deyişiyle "Türkmen heterodoksisi, Alevilik şekline..." dönüştü. Şah İsmail'in Anadolu'nun en uzak köşelerine kadar ulaşan halifeleri Aleviliğin inanç esaslarının yazılı olduğu kitapları da beraberinde taşımaktaydılar. Bu kitaplar bugün olmuş Alevi evlerinde bulunmakta olup, "Buyruk" adıyla bilinirler. Sözlü geleneğin hakim olduğu heterodoks boylara bu yazılı bilgilerin ulaşması oldukça önemli bir yenilik olmuştur. Safevi propagandası ile birlikte bu toplulukların ortak sosyal ve dinsel düzenlemelere tabi tutulduğu görülüyor. Şah İsmail ve halifeleri, Anadolu'nun dört bir yanında yaşayan ve sözlü geleneğin hakim olduğu bu heterodoks grupların toplumsal yaşamlarında ve inanç esaslarında deyim yerindeyse bir standardizasyon sağlamışlardır. Dedelik kurumu da dahil, bugün bilinen Aleviliğin sosyal ve dinsel yapılanması, hiç kuşkuyla yer vermeyecek biçimde, heterodoks Türk boylarınca kurulan Safevi Devleti'nin üstün nitelikli önder şahsiyeti Şah İsmail döneminin ürünüdür. Şah

İsmail'den sonra da Anadolu'da yaşayan Aleviler Osmanlı idaresi ile sürekli mücadele içerisinde yaşamayı sürdürdüler. Ataları Osmanlı'nın kurucu unsurları olmalarına karşın devletin kozmopolitleşerek kendilerini dışlamasını hiç affetmediler. Onlar da Osmanlı idaresini tanımadılar, kendi sosyal yapıları içerisinde başlarının çaresine baktılar. Hukuksal sorunları da dahil Osmanlı'ya muhtaç olmadan yaşadılar.

1826'YA KADAR ALEVİLİK

XVI. yüzyılın sonlarına gelindiğinde Anadolu'da Alevilik veya o dönemdeki adıyla "Kızılbaşlık" organizasyonunu tamamlamış, sosyal ve dinsel kurum ve kuralları bugün bilinen görünümünü kazanmış durumdaydı. Varolan devlet düzeni ile Anadolu'ya göçlerin başlamasından bu yana sorunlu olan genel olarak kızılbaş adıyla anılan ve özelde tahtacı, çepni gibi alt gruplardan oluşan bu heterodoks kitlelerin Safevi Devleti'nin ortaya çıkışında önemli katkıları olmuş, bu oluşumu canla başla desteklemişlerdir. Babailer ayaklanması(1240) ile başlayan merkezi iktidarla yaşanan onlarca sürtüşme Şah İsmail'in ortaya çıkışıyla doruk noktasına varmış ve Şah İsmail'in Çaldıran Ovası'nda yenilmesi ile şiddetini yitirmiş, kızılbaşların Osmanlı'ya direnci için için yaşamaya devam etmiştir. Bu yenilgi sonrası

Osmanlı ile zaman zaman yaşanan çatışmalar yerini bu kitlelerin oldukça disiplinli bir sosyal ve dinsel kapalı bir cemaat hayatı sürmeleri sürecine bırakmıştır. Bu süreçte hem coğrafi hem de sosyal marjinalleşme yaşanmıştır. Yoğun baskılar ve çatışmalar bu insanların ulaşılması güç coğrafi alanlara gitmelerini zorunlu hale getirmiş ve buralarda devlet düzenine uzak ve yabancı, kendi sosyal ve dinsel gereksinimlerini karşılamak üzere bir toplumsal yapılanma ortaya çıkmıştır. Daha çok köyler şeklinde olan bu yapılanma aynı zamanda birbirleriyle de iletişim halinde olan bir organizasyona da sahiptir. Bu iletişim ağı sayesinde ki örneğin Toroslar'da, Elbistan'da, Erzincan'da ve Aydın'da, yani birbirinden oldukça uzak yörelerde yaşayan kızılbaşlar arasında öz ve uygulama bakımından farklı yönler bulunmamaktadır. Bu durum büyük ölçüde o dönemlerde bilgiyi adeta tekellerinde bulunduran ve bu bilginin iletişimini sağlayan Dedeler ve en önemli bilgi kaynakları olan elyazması "buyruk" kitapları sayesinde.

Belli zamanlarda köy köy dolaşarak taliplerini ziyaret eden ve sorunlarını çözen Dedeler dinsel konuların yanı sıra hukuksal konularda da başvuru makamıydı. Mesela Dersim'de Dedeler silahsız dolaşırlar, birbirleriyle çatışan aşiretleri ancak

onların kutsal güçleri durdurabilir, onun çözümüne razı olurlardı.

Demek ki XVI. Yüzyıldan cumhuriyet'in kuruluşuna kadar Aleviler yukarıda özetlemeye çalıştığımız koşullarda yaşamışlardır. Bu zaman içerisinde Osmanlı idaresi onları hep potansiyel bir tehdit olarak görmüş, dindışı ve ahlakdışı saymış, hatta yoksaymıştır. Osmanlı onları yoksaydığından ve en alçaltıcı iftiraları(mumsöndü) sünni kitlelere aşıladığından dolayı onlar da deyim yerindeyse başlarının çaresine bakmışlardır. Yezid düzeni saydıkları Osmanlı idaresi ile her türlü bağlantıyı kesmişler, inanç ve adetlerini dışarıya kapalı bir şekilde yüzyıllarca yaşatmayı başarmışlardır. Bu başarı da şüphesiz sözlü geleneğin, coşkulu edebiyatlarının payı büyüktür. Alevi edebiyatı'na daha sonra değinilecektir.

**Son Bektâşî Şeyhlerinden Şahkulu Sultan Dergâhı
Postnişini Mehmet Ali Hilmi Dede Baba.**

YENİÇERİ OCAĞI'NIN KALDIRILMASI VE BEKTAŞİLİĞİN YASAKLANMASI

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve ardından Bektaşiliğin yasaklanması da Alevi-Bektaşî tarihi bakımından önemli olaylardandır. Bu olaylardan daha çok şehirlerde yaşayan Dedebabalara bağlı bektâşiler etkilenmişlerdir. Köylerde yaşayan aleviler daha önce belirtildiği üzere zaten devletin etki alanı dışında bulunmaktaydılar.

Yeniçeri Ocağı'na daha kuruluşundan itibaren hakim olan disiplin ve itaat bu kurumu döneminin en mükemmel ordusu haline getirmişti. Bilindiği üzere Yeniçeri Ocağının kuruluşunda Rum Abdallarının büyük etkisi olduğundan Hacı Bektaş Veli ocağın piri olarak kabul edilmişti. O dönemlerde her sanatın ve kuruluşun bir piri olduğundan hareketle Yeniçeri Ocağı da bu töreye uyarak Hacı Bektaş Veli'yi pir kabul etmişti. Yeniçeri Ocağı Hacı Bektaş Veli'nin Hakka yürümesinden sonra kurulmuştu. Ocak ile Bektaşilik arasında 14. Yüzyılın ikinci yarısında kuruluşundan bu yana, yakın ilişkiler bulunmaktaydı. Bektaşî Babaları sürekli Yeniçeri birliklerine eşlik ederlerdi. Her Yeniçeri birliklere katılmadan önce Hacı Bektaş yoluna uyacağına dair yemin ederdi.

Küçük Osmanlı Beyliği'nin koskoca bir imparatorluğa dönüşmesinde önemli katkısı olan Yeniçeri Ocağı, devletin zayıflamasına kadar hep övgüyle anılan bir kurumdur. Ancak özellikle 18. Yüzyıl sonrasında devletin sürekli toprak kaybetmesi ve sosyo-ekonomik olumsuzluklardan dolayı suçlanan da yine bu kurum oldu. II. Mahmut Saray Hocasına danışarak Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasına karar verdi. Ocağın kaldırılması sırasında binlerce yeniçeri öldürülürken, binlercesi de sürgün veya hapsedildi. Öyle ki yeniçerilerinin mezartaşlarına dahi saldırıldı.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrası sıra Bektaşîlerin ve Bektaşî dergahlarının yokedilmesine gelmiştir. Bunun gerekçesi ise çok basitti: Yeniçeri Ocağı ile olan manevi ve düşünsel bağları. Ülkenin içinde bulunduğu siyasal ve sosyo-ekonomik çöküntünün faturası önce Yeniçeri Ocağına, sonra da Bektaşîlere ve dergahlarına kesilmişti. 8 Temmuz 1826'da Topkapı Sarayı'nda bulunan Ağalar Camisi'nde toplanan dönemin alim ve tarikat şeyhlerinin katıldığı bir toplantıyla Bektaşîlere ve Dergahlarına yönelik imha kararı verildi. Bektaşilik yasaklandı. Bektaşî Babaları ya sürgün ya idam edildi. Bektaşîlerden boşalan bütün mevkilere Nakşibendiler atandı. Bektaşî

dergahlarının tamamına yakını kapatıldı, ülke içerisinde yüzyıllardır bu tarikate ve tekkelerine vakfedilmiş bütün emlak ve arazi devlet hazinesine devredildi.

Rumelihisarı, Öküzlimanı, Karaağaç, Yedikule, Sütluce, Eyüp, Üsküdar, Merdivenköy Şahkulu ve Çamlıca Bektaşî dergahları yıktırıldı. Yalnız türbelere dokunulmadı. Bektaşîliğe ait ne kadar yazma eser, eşya varsa el konuldu. Bektaşî Babalarının kimisi sürgün, kimisi idam edildi. Anadolu'daki Bektaşî tekkelerinin kapatılması için de Anadolu'ya devlet görevlileri gönderildi. Bütün bektâşiler bu şiddet ortamında kıyafet ve kimliklerini gizleyerek köşelerine sindiler. John Kingsley Birge'nin de belirttiği gibi, bir süre tüm Bektaşîler o denli aşağılandılar ki, herhangi birine kini olan birisinin ona bir kötülük yapılması için Bektaşîlikle suçlanmasından daha etkili bir yol yoktu.

II. Mahmut yönetimi'nin uyguladığı baskı altında tekkeleri tahrip edilen, önder ve mensuplarından bir kısmı idam bir kısmı sürgüne gönderilen Bektaşîler varlıklarını sürdürebilmek için iki yoldan birini seçmek zorunda kalmışlardır: İstanbul, hatta Anadolu dışına çıkmak veya diğer tarikatlerin tekke ve kisveleri altına sığınarak yaşama şansına kavuşmak. Nitekim bu olaydan sonra Bektaşîliğin merkezi Arnavutluk olacak ve

bugünkü Türkiye sınırları içerisinde, özellikle İstanbul ve çevresinde kalan Bektaşîler kendilerine Melamilik, Halvetilik ve Rifailik gibi başka tarikatler içinde bağınma olanağı arayacaklardır. Bektaşîliğe yönelik bu terör ortamı II. Meşrutiyetten sonra özellikle I. Abdülmecid(1839-1861) döneminde sonlanmışır denilebilir. Kaynaklardan anlaşıldığı üzere Bektaşî dergahları nakşi dergahı adı altında yeniden açılmaya başlanmıştır.Tanzimattan sonra Nakşi tekkesi adı altında açılmış dokuz Bektaşî tekkesi şunlardır:

1. Merdivenköyünde Şahkulu Tekkesi,
2. Çamlıca Tekkesi,
3. Eyüp'de Karyağdı Baba Tekkesi,
4. Sütluce'de Karaağaç Tekkesi,
5. Kazlıçeşme Tekkesi,
6. Rumelihisarında Nafi Baba Tekkesi,
7. Topkapı dışında Takkeçiler Tekkesi,
8. Sütluce'de Bademler Tekkesi,
9. Başibüyükde Dilaver Baba Tekkesi.

XIX. yüzyılın başlarına gelindiğinde bektâşîliğe karşı yumuşamanın etkisiyle olacak, bektâşîlikle ilgili basılı yayınlarda adeta bir patlama yaşandı.

İttihat ve Terakki iktidarı döneminde Türkiye'deki farklı mezhep ve tarikatlere mensup insanların sosyo-kültürel ve dinsel yapılarının incelenmesi amacıyla uzmanlar görevlendirildi ve bu uzmanlar raporlarını hazırladılar. Gerçekten de sözü edilen dönemde o zamana kadar ele alınmayan Anadolu'da yaşayan farklı ırk, mezhep ve dil özelliklerine sahip bulunan toplulukların devlet tarafından incelenmek istenmesi takdir edilmesi gereken bir çabadır.

KURTULUŞ SAVAŞINDA ALEVİLER

Osmanlı Devleti'nin yoksaydığı Alevilerin, ülkenin içinde bulunduğu işgal ortamından kurtulabilmesi ve padişahlık rejiminin değişeceği ümidiyle Anadolu'da bağımsızlık savaşını yürüten Mustafa Kemal Paşa'nın başında olduğu harekete destek vermeleri çok normaldir. Mustafa Kemal Paşa ve bağımsızlık savaşını yürüten arkadaşları Alevilerin sayıca ne kadar önemli olduğunun ve yüzyıllardır sünni Osmanlı idaresine olan muhalefetlerinin bilincindeydiler. Bu amaçla onları kazanmak için girişimlere başladılar.

Mustafa Kemal Paşa, 26 Haziran 1919 tarihinde Konya II. Ordu Müfettişliğine şu şifreyi yolladı:

Tokat ve çevresinin İslam nüfusunun % 80'i, Amasya çevresinin de önemli bir bölümü Alevi mezhepli ve Kırşehir'de Baba Efendi hazretlerine çok bağlıdırlar. Baba Efendi, ülkenin ve ulusal bağımsızlığın bugünkü güçlüklerini görmekte ve yargılamakta gerçekten yeteneklidir. Bu nedenle, güvenli kimseleri görüştürerek kendilerinin uygun gördüğü "Ulusal hakları koruma" ve "Başka ülkeye bağlanmama" derneklerini destekleyecek birkaç mektup yazdırılarak buralardaki etkili Alevilerin Sivas'a gönderilmesini pek yararlı görüyorum. Bu konuda içten yardımlarınızı dilerim.

3. Ordu Müfettişi Fahri Yaver

Mustafa Kemal

Sivas Kongresi sonrası bağımsızlık savaşına merkez olarak Ankara seçilmişti. Bu kongrenin yürütme organı durumunda olan Temsil Heyeti Ankara'ya gitmeden Hacıbektaş'a uğrayıp bu nüfuzlu merkezin kesin desteğini sağlamak istiyordu. Atatürk'ün yanında Hüseyin Rauf, Mazhar Müfit, Hakkı Behiç, Ahmet Rüstem Beyler vardı. 21-22 Aralık'ta Mucur'da kalan heyet Mucur Kaymakamı Cevat Bey'i de alarak 23 Aralık 1919 günü Hacıbektaş'a geldi.

Hacı Bektaş Dergahı, Mustafa Kemal ve diğer heyet üyelerine çok sıcak davrandı. Daha önce

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güçlü isimleri Enver ve Talat Paşalar da iktidara geldikten sonra da, Hacı Bektaş Dergahı'nı ziyaret etmişler ve Çelebi onları Dergah Selamlığı'nda karşılamıştı.

Cemalettin Çelebi, Atatürk'ü Beştaşlar'da karşıladı. Buraya siyah kupa bir arabayla gelmiş, Atatürk'ü ve diğer heyet üyelerini konağa götürmüşlerdi.

Cemalettin Efendi'nin oğlu Hamdullah Efendi'nin odasında bir "Cem" düzenlendi. Atatürk Hacıbektaş'da bir gece kaldı. 24 Aralık'ta heyet Dergahı gezdi. Hacı Bektaş Veli Türbesi ve diğer önemli yerler ziyaret edildi. Sonra o sırada Dedebaba postunda oturan Salih Niyazi Baba ziyaret edildi. Dergahta Atatürk, Cemalettin Efendi, Salih Niyazi Baba ve diğer ileri gelenlerle özel bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda bağımsızlık savaşı konuşuldu. Hacıbektaş görüşmesinde en ilginç konuşmayı sonradan Veliyettin Çelebi şöyle aktarmıştır. " Çelebi Cemalettin Efendi Mustafa Kemal Paşa'ya 'Paşa Hazretleri cesaretli ve basiretli idarenizde Türk Milletinin düşmanı kahredeceğine inancım sonsuz. Yüce Allahın milletimize müyesser edeceği zaferden sonra Cumhuriyet ilanı düşünüyor musunuz? Mustafa Kemal Paşa bunun üzerine "O mutlu günün ilanına kadar aramızda kalmak kaydıyla, evet Çelebi Efendi Hazretleri " diye yanıtlıyor.

Hünkâr Hacı Bektaş Veli

Savaş sırasında aynı yardımların yanısıra Dergah kasasında bulunan 1800 altın lira da verilmiştir. Bağımsızlık Savaşı sırasında Alevi-Bektaşî kitleler tam destek vermişlerdir.

Atatürk'ün Hacı Bektaş Dergahı'nın nüfuzuna oldukça önem verdiği görülüyor. Bütün gelişmeler Hacı Bektaş Çelebisi'ne hemen bildiriliyor. Atatürk bunu NUTUK'ta şöyle belirtiyor: " 2 Ocak 1920 günü cemiyetin merkez kurullarına ve Hacıbektaş'ta Çelebi Cemalettin Efendi'ye, Mutki'de Hacı Musa Bey'e ayrıca bir bildirim yaptık. "

Cemalettin Çelebi ,TBMM çalışmalarına hastalığı nedeniyle katılamamış, ancak halkı kurtuluş Savaşı'na destek vermeye çağıran mektuplar taşıyan ulaklar yurdun dört bir yanına gönderilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk özel doktoru ve başka doktorlar Çelebi'nin tedavisi için görevlendirmişti.

Cemalettin Çelebi 1922'de vefat edince yerine kardeşi Veliyettin Efendi çelebi postuna(29. Çelebi) oturdu. İkinci TBMM'nin açılışı sırasında (25 Nisan 1923) Veliyettin Çelebi de yayınladığı bildiri ile Atatürk'ü açıkça destekliyordu.

Maraş Milletvekili Prof. Hasan Reşit Tankut da CHP'ye sunduğu 19 Mart 1949 tarihli raporda

Alevilerin cumhuriyet rejiminin yanında olduklarını belirtmektedir.

Bu arada Atatürk'ün Alevi-Bektaşî olan yakın çalışma arkadaşlarından bazıları şunlardır: Cemalettin Efendi'yi (Kırşehir Mebusu) TBMM Başkanvekilliğine, Albay Hüsametdin Ertürk'ü Gizli Haberalma Örgütü'nün başına, İkisi de bektaşî babası olan Dr. Ragıp Evrensel'i özel doktorluğuna, Ali Naci Baykal'ı PTT Gizli şifre Amirliği'ne getirmişti. Sonraki Çelebi Veliyettin Efendi'yle de yakın dostluk kurmuş milletvekili olması için ısrar etmişti.

CUMHURİYET DÖNEMİNDE ALEVİLİK

Aleviler yüzyıllarca Osmanlı idaresinden baskı görmüş bir topluluk olduklarından yeni cumhuriyet idaresini coşkuyla karşıladılar. Cumhuriyetin ilk yıllarında gerçekleştirilen reformlar ise onları bütünüyle olmasa da memnun eden reformlardı. Eğitim birliği yasası, yeni alfabenin kabulü, şeyhülislamlık kurumunun kaldırılması, kadın-erkek eşitliğine yönelik düzenlemeler, halifelik kurumunun kaldırılması ve laik esaslara dayalı bir hukuk sistemine yönelinmesi Alevileri hoşnut eden gelişmelerdendir.

Ancak Alevileri üzen gelişmeler de yaşanmadı değil. Bunlardan 1921'de meydana gelen Koçgiri olaylarında yoğun şiddet uygulandı. Yine 1925'te tekke ve Zaviyelerin kapatılması ile de Aleviler olumsuz yönde etkilendiler. Alevilerin toplanma yerleri genellikle tekkelerinin ve ocaklarının bulunduğu yerlerdi. Sünniler bu yerler kapatılınca camilerde aynı işlevleri görürlerken Aleviler böyle bir olanaktan yoksun kaldılar ve ibadetlerini, Osmanlı döneminde olduğu gibi yine gizli yürütmek zorunda kaldılar. Son olarak 1937'de Dersim Olayları sırasında da o zamanki idarecilerin oldukça basiretsiz tutumları nedeniyle birçok masum insan acımasızca yokedildi. Bu olay sonrasında aralarında Dedelerin de bulunduğu birçok insan sürgün edilerek Dersim adı Tunceli'ye dönüştürüldü. Aleviler bütün bu olumsuzluklara karşı tepkilerini, ilk başlarda halka yakın bir görüntü sergileyen Demokrat Parti'ye oy vererek gösterdiler. Bunun sonucunda Demokrat Parti iktidara geldi. Ancak 1950'lerin ortalarına gelindiğinde Demokrat Parti'nin dini politikaya alet eden ve sünnileri kullanmaya yönelik politikaları üzerine Aleviler 27 Mayıs hareketini desteklediler.

Özellikle 1960'lar Türkiye'de kırdan kente doğru yoğun göç akımının başladığı bir dönemdir. Bu göç akımı sonrasında sadece büyük kentlere

değil, başta Almanya olmak üzere dünyanın değişik ülkelerine de yoğun bir işgücü göçü yaşandı.

Yine 1960'lardan itibaren Türkiye'de sol akımlar yaygınlık ve etkinlik kazandı. Aleviler de ağırlıklı olarak sol hareketlere destek verdiler. Bu dönemde özellikle genç kuşaklar uluslararası ortamın da etkisiyle Alevilik inanç ve geleneklerini küçümseme eğilimine girdiler. Giderek Alevilikle ilgili bilgilerden uzaklaştılar, Cemler gittikçe daha az yapılır olmaya başladı.

Bu dönemde de Alevilik daha çok sözlü geleneğin yaşatıcısı ozanlar ve aşıklar tarafından yaşatılmaktaydı. Aşık Veysel, Aşık Daimi, Feyzullah Çınar, Davut Sulari, Hüseyin Çırakman ve Mahmut Erdal bu geleneğin temsilcilerinden bazılarıdır. Ayrıca az sayıda ve akademik alanda olmasa da çeşitli kitapların yayınlandığını görmekteyiz. Yüzyıllardır yazılı geleneğin taşıdığı Aleviliğin yazılı kültüre geçişi tabiki birden olamazdı. Alevilik alanında 1980'li yıllara gelene dek yayın faaliyeti ağırlıklı olarak, deyişler ve nefeslerin "divanların; tarihi romanların, buyruk hüsnîye, vilayetname" gibi kitapların üzerinde yoğunlaştı ve özellikle halk katında bu tür çalışmalar rağbet gördü. 1960'lardan sonra da Alevilik-Bektaşîlik konusu ne yazık ki üniversitelerin ve devletin ilgisinden mahrum

kalmayı sürdürdü. Anadolu'nun bu eşsiz inanç ve kültür hazinesine layık olduğu değer verilmedi.

1960'lı yılların ikinci yarısından itibaren Alevilerin, Abidi Özgünay tarafından CEM , Doğan Kılıç ŞeyhHasanlı tarafından EHLİBEYT ve Mehmet Yaman tarafından GERÇEKLER adlı süreli yayın organlarının yayınlandığını görüyoruz. Bu konuda öncü sayılabilecek bu yayın organları fazla ömürlü olamamışlar, ekonomik sorunlardan dolayı kapanmak zorunda kalmışlardır.

Yine 1960'lı yılların ikinci yarısından sonra Türkiye siyasal yaşamına Alevilerce kurulmuş bulunan Birlik Partisi katıldı. Bu parti bir grup Alevi kökenli siyaset adamınca 17 Ekim 1966'da kuruldu ve başkanlığına Hasan Tahsin Berkman getirildi. Birlik Partisi'nin amblemi Hz. Ali'yi simgeleyen bir aslanla, onun çevresinde Oniki İmamı simgeleyen oniki yıldızdan oluşuyordu. Parti programında din ve vicdan özgürlüğü vurgulanıyor, kamu düzenine, genel ahlaka ve yasalara aykırı olmayan ibadetlerin serbest bırakılması isteniyordu. 1967'de genel başkanlığa Hüseyin Balan getirildi. Birlik Partisi 1969 seçimlerinde % 2.8 Oy oranı ile 8 milletvekilliği kazandı. Daha sonra Millet Partisi'nden istifa eden 2 milletvekili de Birlik Partisi'ne katıldı. 1969 Kasımında parti başkanlığına Mustafa Timisi

seçildi. 1970'de Birlik Partisi'nin bazı milletvekilleri Adalet Partisi'ne geçti. Bu milletvekilleri partiden ihraç edildiler, ancak kamuoyunda partinin imajı büyük bir darbe aldı. Parti 1973'te Türkiye Birlik Partisi adıyla girdiği seçimlerden sadece bir milletvekilliği elde edebildi. Daha sonraki seçimlerde oy oranı sürekli düştü ve 1977'den sonra siyasal etkinliğini tümüyle yitirdi.

Aleviler gerici ve ırkçı saldırılardan Cumhuriyet döneminde de nasibini aldı. 1978'deki Maraş ve 1980'deki Çorum Olayları bunların Türkiye tarihine bir kara leke olarak geçen en kanlılarından. Yüzlerce insanın öldüğü ve göçettiği bu olaylar sırasında devlet yurttaşlarını, gözü dönmüş ırkçı ve gerici saldırganlara karşı koruyamamış üstelik suçlular kısa süre sonra serbest bırakılarak, bazıları milletvekili bile olabilmişlerdir. Şüphesiz Aleviler yaşanan bu olaylarla Osmanlı döneminde yaşananlar arasında paralellik de kurmaktadır. Tarihte yaşanmış acı olayların izleri hafızalardan silinmeden yaşanan, inanç farklılığına dayalı baskılar ve kısımlar Aleviler'in cumhuriyet idaresinden de umduğunu bulamadığı düşüncesini güçlendirmektedir.

1980 SONRASI ALEVİLİK

Seksenli yılların sonlarına doğru Alevilik derlenip toparlanmış ve yeniden örgütlenmeye başlamıştır. Alevilik konulu yayınlarda adeta bir patlama yaşanmış, birçok yayın organı çıkarılmaya başlanmıştır. Bunlar arasında Alevilerin Sesi, Cem, Nefes, Kervan, Yurtta Birlik, Pir Sultan Abdal ve Gönüllerin Sesi sayılabilir. Avrupa'da ve Türkiye'de Dernekler, Vakıflar ve Dergahlar olmak üzere üç değişik çatı altında örgütlenme hareketleri yoğunluk kazanmıştır. Bu olumlu gelişmeler sonrasında Alevilerin bilinçli bir şekilde örgütlenmeleri ve güçlenmelerinden rahatsız olan kimi odaklar devletin beceriksizliğinden de yararlanarak Sivas ve Gazi Olaylarını tezgahlamışlardır.

Bu dönemde de Alevilerin ve onların gereksinimlerinin devlet tarafından dikkate alındığını söylemek mümkün değildir. Ancak yine devlet yükselen siyasal islam karşısında Alevileri ileri sürmekten de geri kalmamaktadır. Devlet çok yanlış olarak, milyonlarca Alevinin yüzyıllar boyunca ihmal edilmiş haklı taleplerini karşılayacağı yerde, 80'li yıllarda güçlenmesine destek verdiği siyasal islamcı grupların kontrol edilebilmesi için Alevileri kullanma yoluna gitmektedir.

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana devletin din işlerini yürüten Diyanet İşleri Başkanlığı sadece Sünni Hanefi mezhebine mensup yurttaşların gereksinimlerini karşılayan bir kurum olmuştur. Zaman zaman bu kurumun başkanları ve görevlileri Alevileri itham edici, küçümseyici açıklamalarda da bulunmuşlardır. Son yıllarda Diyanetin de devletin politikalarına uyarak çarkettiğini görüyoruz. Diyanet bu politika değişikliğinin doğal bir sonucu olarak Alevilik konusunda çeşitli toplantılar düzenlemiş Aleviliği kendi sakat anlayışı doğrultusunda yönlendirmeye ve Aleviliği kendi görüşleri doğrultusunda tanımlamaya çalışmıştır. Oysa Diyanet'in Aleviliği nasıl tanımladığının Aleviler için hiçbir önemi yoktur. Diyanet İşleri Başkanlığı ya Anadolu'daki Aleviler'in inanç ve düşüncelerine saygı duyarak dayatmacı mantığını terkederek onları oldukları gibi kabul edecek , ya da bu zamana kadar yaptığı gibi milyonlarca Alevi'yi görmezden gelmeye devam edecektir.

Örgütlenme konusunda şunları söyleyebiliriz : 1990'lı yıllara gelinceye kadar ki dönemde Alevilerin sınırlı bir dernekleşme çabası içerisinde bulunduklarını görüyoruz. Bu derneklerden en eskileri ve en bilinenleri Hacı Bektaş Veli ve Karaca Ahmet Dernekleridir. Şahkulu Derneği ise seksenli yılların ortalarında kurulmuştur. Yine bu

dönemde belirli yöre ve köy derneklerinin de kuruldukları görülmektedir. 1990'lı yıllarla birlikte dernekleşme faaliyetlerinde de büyük artış görüldü. Bugünkü durumuna gelmesinde devletin de büyük katkısı olan siyasallaşmış sünni İslam'ın neredeyse kontrol edilemeyecek bir duruma erişmesinin de, Alevilerin dernekleşme, vakıflaşma türü faaliyetlerini hızlandırdığı söylenebilir.

“Sivas Olayı”, “Karacaahmet Cemevi'nin Yıkılması” ve “Gazi Olayı” gibi kriz zamanlarının ve bu olayların toplumdaki yansımalarının da Alevileri inanç ve kültür alanında birleştirdiği, birlikte hareket etme güdüsünü aşıladığını gözlemekteyiz. Pir Sultan Abdal Kültür, Pir Sultan Abdal Canlar, Hacı Bektaş Veli ve diğer adlar altında yüzlerce dernek hem büyük şehirlerde hem diğer şehirlerde şubeler ve merkezler şeklinde kurulmuş bulunmaktadır. Yöresel derneklerin sayısında da hızlı bir artış yaşanmaktadır.

Son zamanlarda ise vakıflaşma faaliyeti yoğunlaşmıştır. Bu vakıflar arasında şunlar sayılabilir : Semah Vakfı, Hacı Bektaş Veli Anadolu Kültür Vakfı, Ehli Beyt Vakfı, Şahkulu Sultan Külliyesi Mehmet Ali Hilmi Dede Baba Araştırma, Eğitim ve Kültür Vakfı, CEM(Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi) Vakfı . Önümüzdeki günlerde de birçok vakıf ve

derneğin kurulacağını söylemek yanlış olmaz. Yine Avrupa ülkelerinde kurulmuş iki yüzü aşkın Alevi derneği bulunmaktadır. Bu kuruluşların tamamına yakını şu anda Avrupa Alevi Birlikleri Federasyonu (AABF) çatısı altında bulunmakla birlikte AABF'ye bağlı olmayan dernekler de bulunmaktadır.

Yurtiçi ve yurtdışında yaşayan bu örgütlenme faaliyetlerini kısaca sunduktan sonra şimdi de genel olarak sorunları belirtebiliriz. Alevi örgütlenmesinin yaşadığı sıkıntılarda şu genel eğilimler göze çarpmaktadır. Son tahlilde bu sıkıntıların “temsil” ve bununla ilintili “meşruiyet” olguları ile bağlantılı oldukları görülmektedir. Bu nedenle aslında bütün dernek ve vakıflarca desteklenmesi gereken çeşitli girişimler, karşılıklı çekememezlik, Aleviliğe ilişkin yorum farklılıkları ve girişimci kadronun aslında bu harekette yer alması gereken birçok insan veya kurumu dışlaması gibi nedenlerle ne yazık ki, başarısızlığa uğramaktadır. Bu özet değerlendirmemize kaynak oluşturan iki önemli örnek olay vardır. Bunlardan ilk 1992’ de CEM’in öncülük ettiği “ALEVİ KURULTAYI” girişimi ve diğeri ise 1994’te PİR SULTAN ABDAL KÜLTÜR ve HACİBEKTAŞ KÜLTÜR derneklerinin öncülüğünde bir grubun yürüttüğü ALEVİ-BEKTAŞİ TEMSİLCİLER MECLİSİ

girişimidir. Önce "ALEVİ KURULTAYI" girişimi ve sonrasında yaşanan gelişmeleri özetleyelim: 1992'deki bu girişimin aslında çok kapsamlı ve yeterli bir ön programı vardı. Ancak daha yaşama geçirilmeden, Pir Sultan Abdal Kültür Derneği'nin başı çektiği bir grup tarafından benimsenmedi. Bunun üzerine bu girişimin sahibi CEM grubu, bu bölünmüşlüğü kurultaya yansımının söz konusu olabileceğini ve bu şekilde de Alevi hareketinde bölünmüşlüğü tescil edilmiş olacağını dile getirerek "ortam uygun değil, halkın bu sürece hazırlanması gerekiyor" diyerek kurultayı erteledi.

1992'deki bu girişimi olumlu karşılamamış olan dernek ve kişilerin öncülüğünde bu kez 1994'te "ALEVİ-BEKTAŞI TEMSİLCİLER MECLİSİ" girişimi başlatıldı. Yeterli katılımın çeşitli nedenlerle sağlanamadığı bu mecliste egemen belli gruplar olarak AABF, Pir Sultan ve Hacı Bektaş Kültür Dernekleri ve Semah Vakfı görülmektedir. Kimi toplantılarını gözlemci olarak izlediğim bu girişim kısır tartışmalar bütün vakıf, dernek, dede, yazar gibi unsurları içermemesi ve kimi kişi ve grupların dışlanması nedeniyle sağlıklı bir şekilde doğmuş oldu. Bu sağlıksızlık nedeniyle olacak bugünlerde bu eksiklikler giderilmeye çalışılıyor. Çeşitli dernek ve vakıf başkanlarıyla yaptığım görüşmelerden, "Alevi-

Bektaşî Temsilciler Meclisi" şeklinde yeni bir yapılanmanın oluşturulacağını söyleyebiliriz.

Sonuç olarak Alevi örgütlenmesi temsil, meşruiyet, dar kadro şeklinde sıralanabilecek geçiş aşaması sıkıntılarını yapısında barındırıyor. Bu geçiş aşamasının doğal bir sonucu olan bu bütünleşme probleminin yakın bir gelecekte çözülmesi de pek mümkün görünmüyor. Siyasal anlamda temsil ve meşruiyet sorunlarının tek çözüm yolu, herkesi kapsayan, yürütme kadrosunun liyakatlı, tutarlı ve saygın kişilerden oluştuğu sağlıklı bir yapılanmanın oluşturulmasıdır. Böyle bir yapılanmanın ülkemiz sivil toplum ortamına yeni bir dinamizm getireceğinden kuşumuz yok.

Yaşanan bu yoğun örgütlenme faaliyetlerine rağmen araştırma alanına ilgi duyulmadığı görülmektedir. Alevilik konusu hem Devlet ve üniversitelerce, hem de Aleviliğe hizmet iddiasında bulunan dernek ve vakıflarca ne yazık ki ihmal edilegelmiştir. Özellikle Türkiye'deki örgütlerin bu tutumları oldukça üzücüdür. Gereksiz birçok alana kaynak aktaran bu örgütler konu araştırma olunca ilgilenmemektedirler. İnaniyoruz ki bu nedenle birgün tarih önünde hesap vermek zorunda kalacaklardır. Türkiye'deki Alevi örgütlerinde, Şahkulu Vakfı hariç bu konuda herhangi bir somut çaba

görülmezken, Avrupa'da iki yeni araştırma kuruluşunun kurulduğunu görüyoruz. Bu oldukça memnuniyet verici bir gelişmedir. Alevi-Bektaşî Kültür Enstitüsü ve Avrupa Alevi Akademisi adlarını taşıyan bu iki yeni araştırma kuruluşunun akademik gereklere uymak koşuluyla, Alevilik araştırmaları alanına yeni bir dinamizm getireceğini umuyoruz.

Aleviler bugüne kadar sosyal demokrat ve sol siyasal partilere yönelmişlerdir. Ancak küçük miktarda da olsa başka partilere oy verenler de bulunmaktadır. Her ne kadar bu zamana kadar destekledikleri siyasal partilerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderdikleri milletvekillerinin kendilerine pek sahip çıkmadığı ortadaysa da oyların sol partilere gitmeyi sürdüreceğini söyleyebiliriz.

Bugün kentleşen Aleviliğin bu yeni duruma özgü sorunlarla karşılaştığı görülmektedir. Köyden kentlere göçlerin yoğunlaştığı 60'lı yıllardan bu yana yaşanmakta olan bu sorunları şu şekilde özetleyebiliriz: Göç sonucunda kitleler kendilerini yeni bir toplumsal ve ekonomik yapılanmanın içerisinde bulmuşlardır. Kırdan varolan toplumsal kurumların yerlerini şehirlerde yeni kurumlar almışlardır. Bu bağlamda Dede-talip ilişkileri de kopmuş Alevilik konusunda o zamana kadar devam eden sözlü bilgi aktarımı sekteye

uğramıştır. Bunun bir sonucu olarak kitleler inançları hakkında büyük bir bilgisizleşme sürecine girmişlerdir. Özellikle genç kuşak bu konuda bir boşluk içerisinde bulunmaktadır. Özellikle 1990 sonrasında yüzlerce saz ve semah kursları açılmakla birlikte bunlar bilgilenme ihtiyacını gidermekten yoksundur. Aleviliğin tarihsel, sosyal ve dinsel köklerinin halk kitlelerine doğru bir şekilde ulaştırılması zorunludur.

SİVAS, GAZİ OLAYLARI VE DİĞER GELİŞMELER

Sivas Olayı daha doğrusu katliamı (2 Temmuz 1993), Türkiye tarihine kara bir leke olarak geçen olaylardandır. Ayrıca bu olay Türkiye'nin ne hale geldiğini sergilemesi bakımından da dikkat çekicidir. Olay Cumhuriyet Gazetesi'nde "Şeriatçılar Ayaklandı" manşeti altında şöyle yeraldı: "Olaylar Aziz Nesin'in Sivas Valiliğinin desteğinde yapılan Pir Sultan Abdal Şenliği'ndeki konuşmasına aşırı dinci kesimlerin gösterdiği tepkiyle başladı. Kitaplarını imzalarken tartaklanan Nesin, çevresindekilerce kurtarıldı. Pir Sultan ve Atatürk heykellerine saldıran göstericiler valilik, kültür merkezi ve şenliğe katılanların sığındığı Madımak otelini kuşattı. Kentteki 400 polis yetersiz kaldı. Kentte 2 gün

sokağa çıkma yasağı ilan edildi... Sayıları yaklaşık 10 bine ulaşan göstericiler, kentteki birçok bina ve aracı tahrip etti. Valinin su sıkarak kalabalığı dağıtma isteğine RP'li belediye başkanı karşı çıktı. Otel çevresindeki kuşatmayı daraltan göstericiler önce oteli taşladı. Otel lobisine giren 50-60 gösterici etrafı ateşe verdi. Yazarları linç etmek için yukarı çıkmaya çalışanları polis güçlkle engelledi. Olay yerine güçlkle ulaşan güvenlik güçleri havaya ateş açarak kalabalığı dağıttı...Sivas'taki kanlı olaylar kentteki yerel gerici basının Pir Sultan Abdal Şenlikleri'ne karşı tavır almasıyla başladı. “

Sivas'ta devletin güvenlik güçlerinin gözleri önünde gerçekleştirilen 37 canın hunharca öldürölmesiyle sonuçlanan bu kanlı olay aslında ne Aziz Nesin, ne de Salman Rüşdi'nin “Şeytan Ayetleri” kitabıyla ilgilidir. Bu olayı bu gibi yapay nedenlere bağlayanlar, olayın gerçek nedenlerini gizlemeye çalışmaktadırlar.

Sivas'ta yüzyıllar önce deyişlerinden başka silahlı olmayan büyük Ozan Pir Sultan Abdal'ı asanlar da, 37 masum canımızı katledenler de aynı gerici ortaçağ zihniyetinin temsilcileridir. Modern, laik bir Türkiye'yi istemeyen ve cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan din ticaretiyle beslenen bu zihniyet, kendi düşüncelerinin dışında hiçbir düşünceye yaşama hakkı tanımak istememek-

tedirler. Gerici zihniyet bu olay sonrasında birlik ve beraberlik edebiyatına yönelmiştir. Oysa yüzyıllardır yaşanan olaylar ortaya koymuştur ki, birlik ve beraberliğı bozan da istemeyen de kendileridir.

Tabiki olayın baş sorumluları iktidarı ellerinde tutanlardır. Ancak onlar kendilerini kurtarmak için vali ve emniyet müdürünü görevden alarak durumu kurtarmaya çalışıyorlar. İktidarda bulunanlar olaylarda yurttaşlarını koruyamadıkları için siyaseten sorumludurlar. Ancak ne acıdır ki demokrasi geleneğinin hala sakat olduğı ülkemizde siyasi ahlak kavramı henüz gelişmemiştir. Siyasal ahlak yoksunluğı birçok olayda ortaya çıkmaktadır. Siyaseten sorumlu idarecilerimizin ve devletin halkın gözünde zedelenen güveni onarabilmelerinin bir tek yolu vardır. O da 37 masumun yaşamını yitirdiğı bu olayın suçlularını bularak hakettikleri cezaları vermek. Devlet halkının huzurunu, güvenliğini ve refahını sağlamakla yükümlüdür. Sivas olayı gözönüne alındığında devletin yükümlölüklerini yerine getirmediğı görölmektedir.

7 Eylül 1994 geceyarısı Karacaahmet Cemevi inşaatının Refah Partili İstanbul Büyükşehir Belediyesi tarafından yıkılması olayı da 1980 sonrasına damgasını vuran olaylardandır. Bu olay bir anda ülke gündemini işgal etti. Daha önce

Alevilerin haklı taleplerine kulaklarını tıkayan ve milyonlarca Alevinin inanç ve kültürlerini yok sayan medya ve siyasiler ikiyezli bir şekilde Karacaahmet Dergahına akın ettiler. Halkın sahip çıkması sonucunda Belediye geri adım atmak zorunda kaldı. Cemevi inşaatına devam edildi ve bugün Alevilerin önemli merkezlerinden biri olarak faaliyet gösteriyor.

Gazi Mahallesi'nde Mart 1995'te yaşanan olaylarda Türkiye tarihinin utanç verici sayfalarından birini oluşturmaktadır. Gazi Olayları ülkemizin hem etnik, hem de mezhep alanlarında çok hassas bir durumda olduğunu bir kez daha gösterdi. Olaylar 12 Mart gecesi Gazi mahallesinde kahvelerin taranması üzerine başladı. Bunun üzerine İstanbul'un çeşitli bölgelerinden akın akın Gazi mahallesine gelen kitleler olayı protesto etmek istiyorlardı. Ancak bu olaylar sırasında güvenlik güçlerinin kontrolü kaybetmeleri sonucunda ve olayların Ümraniye Mustafa Kemal mahallesine de yayılması sonucunda 20'den fazla yurttaşımız yaşamını yitirdi.

Tüm bu olaylardan devletin daha önce birçok kez olduğu gibi son olaylarda da yetersiz kaldığı ve halk nezdinde güven erozyonuna uğradığı görülmektedir. Devlet bu güvensizliği gidermek için öncelikle bu olayın sorumlularını, yani 12

Mart gecesi kahveleri tarayanları bulmak, yargılamak ve cezalandırmak zorundadır. Yine devlet Gazi Mahallesi ve Ümraniye'deki olaylarda kurşunlarla öldürülen yurttaşlarımızın kimlerce, sivil ya da polis öldürüldüğünü de bir an önce bulmak ve adalete teslim etmekle yükümlüdür. Olaydan bu yana iki yıl geçmesine rağmen bu konuda herhangi bir ilerleme sağlanamamıştır. Ayrıca bu olaylar Türkiye'nin uluslararası alandaki imajını da oldukça olumsuz yönde etkilemiştir.

Sözedilmesi gereken bir diğer olay da "Kızılbaş" adı üzerine yaşanan tartışmalardır. Bilindiği üzere tarihsel olarak Alevilerin bir diğer adı da "kızılbaş"tır. Osmanlı iktidarı ve bazı sünni gruplarca Kızılbaş adına yönelik insanlıkdışı propagandalar yürütülmüştür. Utanç vericidir ki bu durum zaman zaman gündeme gelebilmektedir. Bugün olmuş Türkiye'de satılan kimi sözlüklerde kızılbaş sözcüğü küçümseyici anlamlarda kullanılmaktadır. Ancak sevindirici olarak kamuoyunun uyanık tavrı ve aydın sünnilerin de katkısıyla bu çağdışı zihniyet gereken yanıt almaktadır.

Yüzyıllara yayılan bir süreç sonucunda günümüze ulaşan Alevilik İnanç ve Kültürünün tarihsel yönünü anahatlarıyla sergilemeye çalıştık. Şüphesiz çok kapsamlı olan bu konular burada en

özet haliyle sunulmaya çalışılmıştır. Daha fazla bilgi için ise yararlanılabilecek bir bibliyografya sunulacaktır.

İkinci Bölüm
ALEVİLİKTE
İNANÇ-İBADET
ERKÂN

ALEVİLİĞİN İNANÇ

KAYNAKLARI

Aleviliğin inanç ve ibadet esaslarını görmeden önce, bu esasların günümüze hangi şekillerde ulaştığına değinmek gerekir. Alevilik günümüze sözlü ve yazılı olmak üzere iki kaynaktan ulaşmıştır. Sözlü gelenek nesilden nesile aktarılan bilgi ve uygulamalar ve Dedelerin günümüze ulaştırdığı bilgiler şeklinde günümüze ulaşmıştır. Sünni kitlelerin aksine eğitim kurumlarından yoksun kalan Aleviler inanç, gelenek ve kültürlerini daha çok bu yolla günümüze ulaştırmışlardır. Çevreyi temsil eden ve göçebe/ yarı göçebe kitlelerin oluşturduğu bu gruplar, resmi din anlayışına karşı bir dinsel anlayışı, yani heterodoksiyi temsil ediyorlar, toplumsal yapıları itibariyle, sünnî çevrelerin aksine, eğitim ve kültür kurumlarından yoksun bulunuyorlardı. Bektaşî dergâhlarında ise belli bir organizasyon bulunmaktaydı. Bu dergâhlarda bulunan bektaşî dervişleri ve onların nüfuzundaki kitleler, Ocakzade dedelerin faaliyette bulundukları kitlelerle kıyaslanmayacak ölçüde kurumlaşmış idiler. Bu durumu arşiv belgelerinden rahatlıkla görebiliyoruz. Ocakzade dedelerin faaliyette bulunduğu yerlerde yaşayan kitleler Bektaşî dergâhlarından daha farklı bir organizasyona tabi

bulunmaktaydılar. Bu kitleler arasında, bilgiler, yazılı olmayan yani sözlü geleneğe dayalı bir şekilde nesilden nesile aktarılıyordu. Merkezi iktidarların bu kitleler üzerindeki baskısı ve zaman zaman gerçekleşen sürgünlerin yarattığı olumsuzluklar bu kitlelerin yaşamlarının her alanına yansımış, örneğin cem ayinleri büyük bir temkinle ve gizlilik içerisinde yapılır olmuştur.

Alevi Yol ve Erkânının günümüze ulaşmasının ikinci kaynağı ise yazılı kaynaklardır. Ancak bu kitlelerin sosyal yaşamlarının doğal bir sonucu olarak, sahip oldukları yazılı eserler de oldukça sınırlıdır. Alevî köylerinde yaptığımız araştırmalarda, daha çok dede evlerinde nefeslerin ve deyişlerin yer aldığı kitaplar (Cönkler), **Menakıb-ı İmam Cafer-i Sadık**, **Hutbe-i Duvaz-deh İmam/Menakıb-ı Seyyid Safi**, “**Küçük Buyruk**” olarak da bilinen “**Dergah-ı Ali**’de Seyyid Abdülbaki Efendi’nin Erenlere Muhib olan Temiz İnançlı Müminlere Gönderdiği Mektup” başlıklı bir kitapçık, **Makalat-ı Hacı Bektaş-ı Veli** ve **Vilayet-name** adlı el yazması (Osmanlıca) eserlerin var olduğunu biliyoruz. Oysa sünî kesimler yüzyıllara yayılan zaman sürecinde medreseler ve şeyh-mürîd ilişkisi çerçevesinde birçok eğitim kurumlarına sahip olmuş, bu şekilde yüzlerce eser kaleme alınmıştır. Bektaşî dergâhları eğitim faaliyetleri ve araçları bakımından da,

ocakzade dedelere bağlı Alevilerle kıyaslanmayacak ölçüde kurumsallaşmış idiler. Dergâhlarda yüzlerce cilt eser bulunurken Alevi köylerinde sadece Dede evlerinde el yazması kitaplar bulunurdu.

ALEVİLER’DE İNANÇ ANLAYIŞI

Alevilerde inanç ve ibadet anlayışının kendine özgü yönleri bulunmaktadır. Bu anlayışın temeli biçimden çok özü esas almasına dayanır. Biçimsel anlamda ibadetin bir araç, olgun insan olmanın ise esas amaç olduğu kabul edildiğinden cemlere katılmak, oruç tutmak yetmez. Eline, diline, beline bağlı olmayan, en kutsal varlık olan insanı sevmeyen, olgunlaşmamış insanların ibadetleri de boşunadır. Bu kişiler Cem törenlerine alınmadıkları gibi toplumdan da dışlanırlar. Alevi inancının temeli Hak-Muhammed-Ali sevgisine dayanır.

HZ. ALİ, EHL-İ BEYT VE ONİKİ İMAM SEVGİSİ

Bilindiği üzere Alevilik Hz. Ali, Ehl-i Beyt ve Oniki İmam sevgisine dayanır. Ehl-i Beyt sözcük olarak ev halkı demektir. Ev halkı yani Ehl-i Beyt Hz. Muhammed, Hz. Ali, Hz. Fatıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin’den oluşmaktadır. Ehl-i Beyt halk arasında Pençe-i Al-i Abâ olarak da adlandırılır.

Oniki İmamlar, Alevilerin Hz. Muhammed'den sonra önder olarak tanıdıkları Hz. Ali ile Hz. Fatıma'nın soyundan gelen kişilerdir.

Oniki İmamların adları sırasıyla şöyledir:

İmam Ali
İmam Hasan
İmam Hüseyin
İmam Zeynel Abidin
İmam Muhammed Bakır
İmam Cafer Sadık
İmam Musa Kazım
İmam Ali Rıza
İmam Muhammed Taki
İmam Ali Naki
İmam Hasan Askeri
İmam Mehdi

Alevilere göre müslümanlar Hz. Muhammed'den sonra 73 fırkaya ayrılacaklar ve Ehl-i Beytin, Oniki İmamların yolundan gidenler doğru yolda olacaklardır. Ehl-i Beytin, Oniki İmamların yolundan gidenler Fırkayı Naciye veya Güruh-u Naci olarak adlandırılır.

Demek ki Ehl-i Beyt sevgisi Aleviliğin esasını oluşturur. Tevella ve teberrâ anlayışı da bu sevgiden kaynaklanır. Tevella Ehl-i Beyti, Oniki

İmamları, Ondört Masumları, Onyedî Kemerbestleri ve onların yolundan gidenleri sevenleri sevmek, teberrâ ise onları sevmeyenleri sevmemektir.

ONDÖRT MASUMLAR

Ondört Masumların adları şöyledir: Muhammed Ekber, Abdullah b. İmam Hasan, Abdullah b. İmam Hüseyin, Kasım, Zeynelaba, Kasım b. Zeynel-abidin, Ali Eftar, Abdullah b. İmam Cafer Sadık, Yahya el-Hadi, Salih, Tayyib, Cafer b. Muhammed Taki, Cafer b. Hasan Askeri, Kasım b. Muhammed Taki.

ONYEDİ KEMERBEST

İmam Hasan, İmam Hüseyin, Hadi-i Ekber, Abdülvahid, Tahir, Tayyib, Türeb, Muhammed Hanefi, Abdurrauf, Ali Ekber, Abdülvahab, Abdülcelil, Abdurrahim, Abdülmuin, Abdullah Abbas, Abdülkerim, Abdüssamed

DÖRT KAPI-KIRK MAKAM

Dört Kapı Kırk Makam şeklindeki Kâmil(olgun) insan olma ilkelerini Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin tespit ettiği inandırır.Hacı Bektaş "Kul Tanrı'ya kırk makamda erer, ulaşır, dost olur." buyurmuşlardır. Bu ilkeler aşama aşama insanı olgunluğa ulaştırır. Bir başka yoruma göre ise şeriat anadan doğmak, tarikat ikrar vermek, marifet nefsini bilmek, hakikat Hakkı özünde bulmak yollarıdır.

Dört Kapı şunlardır:

1.Şeriat, 2.Tarikat, 3.Marifet, 4.Hakikat

Her kapının on makamı vardır:

Seriat kapısının makamları:

1. İman etmek,
2. İlim öğrenmek
3. İbadet etmek
4. Haramdan uzaklaşmak
5. Ailesine faydalı olmak
6. Çevreye zarar vermemek,
7. Peygamberin emirlerine uymak
8. Şefkatli olmak
9. Temiz olmak
10. Yaramaz işlerden sakınmak

Tarikat kapısının makamları

1. Tövbe etmek
2. Mürşidin öğütlerine uymak
3. Temiz giyinmek
4. İyilik yolunda savaşmak
5. Hizmet etmeyi sevmek
6. Haksızlıktan korkmak
7. Ümitsizliğe düşmemek
8. İbret almak
9. Nimet dağıtmak
10. Özünü fakir görmek

Marifet kapısının makamları

1. Edepli olmak
2. Bencillik, kin ve garezden uzak olmak
3. Perhizkârlık
4. Sabır ve kanaat
5. Haya
6. Cömertlik
7. İlim
8. Hoşgörü
9. Özünü bilmek
10. Ariflik

Hakikat kapısının makamları

1. Alçakgönüllü olmak
2. Kimsenin ayıbını görmemek
3. Yapabileceğin hiçbir iyiliği esirgememek
4. Allah'ın her yarattığını sevmek
5. Tüm insanları bir görmek
6. Birliğe yönelmek ve yöneltmek
7. Gerçeği gizlememek
8. Manayı bilmek
9. Tanrısal sırrı öğrenmek
10. Tanrısal varlığa ulaşmak

ÜÇ SÜNNET-YEDİ FARZ

Alevilerin kutsal kitaplarından “Buyruk”larda yazıldığına göre Alevi yolunun temeli üç sünnet yedi farza dayanır. Bu temel esaslara uymak zorunludur. Üç sünnet yedi farz şunlardır:

Üç Sünnet

1. Dilini tevhid kelimesinden ayırmaya.
2. Gönlünden düşmanlığı gidere, kimseye kin ve kibir tutmaya, kıskançlık etmeye, hırsına uyup şeytana gönül vermeye.
3. Sözü Hakkın kudreti ola, kimseyle kavga etmeye, kimseye düşmanlık yapmaya.

Yedi Farz

1. Çok sır saklaya
2. Talip binbir ise, bir otura ve bir dilden söyleye
3. Hakkın terazisine itaat ede, yaptığı bir günaha bin özür ve niyaz eyleye, kimsenin gıybetini etmeye ve yalan yere and içmeye, yalan söylemeye
4. Mürebbi hakkına itaat ede, emrine uya
5. Kuşak kuşana, halifeden el alıp, tövbe eyleye
6. Musahibini hakikatte Hak cemiyetine eristire
7. Halife'den tac ve kisvet kabul eyleye. Özünü şeyhlere ulaştır

Bu yol üzere olmayana sofı diye inanmayasınız. Bir kişi bunca farzdan ve sünnetten düşse, ona derman yoktur, sürgün olur, yüzü karadır.

ONİKİ İŞLEK

1. Evvel kendi özünü hassas etmektir.
2. Marifet tohumunu ekmektir.
3. Şefkat beslemektir.
4. Rıza eteğini tutmaktır.
5. Hikmet sıfatını sem etmektir.
6. Özünü hizmet hürmetin saklamaktır.
7. Özünü mukarribiyle hudetmektir.
8. Özünü sabır ehline vermektir.
9. Muhabbet kilesiyle ölçmektir
10. Takva değirmeninde özünü arındırmaktır
11. Su ile yuğurmaktır
12. İradet tennurunda pişmek ve ihlas sofrasına girmek , özünü dervişlere ve fukaralara sarfetmektir.

ELİNE-DİLİNE-BELİNE SAHİP OLMAK

Eline, diline, beline sahip olma kuralı Alevilerin yaşamları boyunca uymaları zorunlu ahlak sisteminin adeta simgesidir. Eline bağlı olmak, elinle koymadığını almamak, diline bağlı olmak gözünle görmediğini söylememek ve beline hakim olmak haram olan cinsel ilişkiye girmemektir. Bu kural Alevi toplumunun çok güçlü ahlak sisteminin özetidir ve Alevi Yolu Dedelerimizin deyimiyle “kıldan ince, kılıçtan keskindir”. Yolun

bu kurallarına uymayanlar düşkün sayılırlar. Düşkünler toplumdan soyutlanırlar, işledikleri hatanın durumuna göre değişik şekillerde cezalandırılırlar.

Alevi toplumunda kadın-erkek yaşamın her alanında eşittir. Çalışırken de, ibadet ederken de kadın erkek birliktedir. Sünni geleneğin aksine tek eşlilik esastır. Başlık parası gibi uygulamalar kabul edilmez. Kadın olsun erkek olsun eşinden şikayetini Dedeye iletebilir, suçlu bulunursa düşkün edilir. Alevilerde sosyal yaşamın her alanında kadının da erkekle birlikte ve eşit olarak yeralması bunu çekemeyenlerce çeşitli iftiralara da konu olmuştur.

AYIN VE MERASİMLER

Her toplumun önemli anma ve toplanma günleri bulunmaktadır. Alevilerin de böyle kutsal ibadet ve bayram günleri vardır. Cemler düzenli olarak yapılan ibadetlerdir. Cemlerin yanısıra Sultan Nevruz, Muharrem Orucu, Hızır Orucu, Hıdırellez, Kurban Bayramı, Abdal Musa Lokması da Alevilerin önemli günlerindendir. Aleviler Ramazan Orucunu tutmazlar. Şimdi sırasıyla bunlar üzerinde duralım:

İlkbaharın başlangıcı ve Hz. Ali'nin doğumu sayılan Nevruz (21 Mart) akşamı Sultan Nevruz olarak adlandırılır ve Cem yapılır.

Alevilerce Kerbela Olayı'nın anlamı büyüktür. Yine kış aylarında Abdal Musa Lokması düzenlenirdi. Abdal Musa Lokması için evler dolaşarak lokmalar toplanır, kurbanlar kesilir cem yapılır, ertesi gün pişen lokmalar dağıtıldı. Abdal Musa lokmasının topluma yararlı olacağına, ürünlerin bereketli olacağına inanılırdı. Hz. Hüseyin'in acımasızca şehid edilmesinin anısına yüzyıllardır Muharrem ayında oruç tutulur. Muharrem'in birinci günü başlanan oruç Oniki İmamlar aşkına oniki gün tutulur. Ondört Masumlar için fazladan oruç tutanlar da vardır. Muharrem Orucu sırasında Hz. Hüseyin'in susuz şehid olması anısına su içilmez, kurban kesilmez, traş olunmazdı. Akşamları Kerbela olayını anlatan kitaplar okunurdu. Şubat ayında ise üç gün Hızır Orucu tutulurdu.

Her yıl 6 Mayıs günü Hızır İlyas günü kutlanır. Hızır karada, İlyas ise denizde zor durumda kalanlara yardım ederler inancı vardır. Bu nedenle Aleviler arasında "Yetiş Ya Hızır" deyimi yerleşmiştir.

Alevilerde kurban geleneği de yaygındır. Cemlerde, Hızır orucunda, Abdal Musa

törenlerinde ve Kurban Bayramında kurbanlar kesilir.

Ancak "yol bir sürekin binbir" sözünden de anlaşılacağı üzere Anadolu'nun değişik bölgelerinde yaşayan Aleviler arasında bu dinsel ibadetlerin uygulanmasında çok küçük farklılıklar bulunmaktadır.

CEM

Aleviliğin temel ibadeti "Cem" dir. Alevi Cemleri daha çok hasat döneminden sonra yapılır. Cemlerin cuma akşamları yapılması gerekir. Cuma akşamı Alevilerce perşembe akşamına verilen addır. Alevi Dedeleri talipleri köylerde ziyaret ettiğinde Cem yapılacağı duyurulur. Ceme katılacak olanlar yanlarında niyaz veya lokma adı verilen yiyecekler getirirler. Cemler büyük evlerde yapılır. Dede cem yapılacak yerin başköşesinde bulunan posta oturur. Cemde Oniki hizmet vardır. Bu oniki hizmetin sahipleri şunlardır:

1. Dede(Mürşid)
2. Rehber
3. Gözcü
4. Çerağcı(Delilci)
5. Zakir(Aşık)
6. Ferras(Süpürgeci)
7. Sakka(İbriktar)

8. Kurbanacı(Sofracı)
9. Pervane
10. Peyk(Davetçi)
11. İznikçi(Meydancı)
12. Bekçi

Cem töreni Oniki hizmetin yerine getirilmesinden oluşan kutsal bir ibadettir. Oniki hizmet sahiplerinin görevleri ise şu şekilde özetlenebilir: **Dede**, cem törenini yönetir. **Rehber**, cemde görgüsü yapılanlara yardımcı olur. **Gözcü**, cemde düzeni sağlar. **Çerağcı**, çerağı (mumu) yakar, meydanın aydınlanmasını sağlar. **Zakir**, saz çalarak deyişler söyler. **Süpürgeci**, her hizmetin sonunda, süpürge çalma görevini yerine getirir. **Sakka**, su dağıtır, lokmalar yendikten sonra temizlik için ibrik, leğen, havlu getirir. **Sofracı**, kurban ve yemek işlerine bakar. **Pervane**, cemevine gelenler ve gidenlerle ilgilenir. **Peyik**, cemin yapılacağını herkese haber verir. **İznikçi**, cemevinin temizliğine bakar. **Kapıcı**, cem yapılan yerin kapısında bekler.

Cem içerisinde semah da edilir, Pir Sultan'dan, Hatayi'den, Kul Himmet'ten deyişler söylenir. Lokmalar dağıtılır. Kerbela Olayı anılır. Cem'de musahipler görülür, düşkünler dara kaldırılır, toplumun önünde haklı haksız belirlenir, suçlu olanların gerekli cezaları verilir. Cemlerde verilen

cezalara uyulur, aksi halde toplum dışına itilmek kaçınılmazdır.

Bu belli günlerde yapılan ibadetlerin dışında Anadolu'nun değişik merkezlerinde de her yılın belli günlerinde törenler düzenlenmektedir. Bunların en bilinenleri şu şekildedir: Hacı Bektaş Veli Törenleri, Abdal Musa Törenleri(Antalya), Veli Baba Törenleri(Isparta), Hamza Baba Törenleri(İzmir), Şücaettin Veli(Eskişehir) Törenleri, Pir Sultan Törenleri(Sivas), Hıdır Abdal Törenleri (Erzincan). Bu törenlere Türkiye'den ve yurtdışından yüzbinlerce insan katılmakta ve adeta bir festival havası içerisinde kutlanmaktadır.

Üçüncü Bölüm
ALEVİLİK VE
EDEBİYATI

ALEVİ EDEBİYATININ KAYNAKLARI

Yaşam koşullarının doğal bir sonucu olarak daha çok sözlü gelenek yoluyla günümüze ulaşan Alevilik, bu zengin ve eşsiz halk edebiyatında ifadesini bulur. Alevi inancı ve kültürü bu şekilde günümüze ulaşmıştır. Örneğin Oniki İmamlar dede, talip, rehber, musahip gibi kavramlar, Kerbela, Pir Sultan'ın asılması, Peygamberin miracı gibi olaylar nefesler ve menkıbeler yoluyla bugüne gelmiştir. Alevi ozanların nefeslerinin dili halkın kullandığı öztürkçedir. Halkın dili olması nedeniyle ki yüzyıllar önce söylenmiş bulunan bu edebiyat ürünleri bugün bile rahatça halk tarafından anlaşılabilir. Alevilik

Bu güçlü halk edebiyatı yazılı ve sözlü kaynaklar olmak üzere günümüze iki şekilde ulaşmıştır. Daha çok sözlü gelenek yoluyla nesilden nesile aktararak günümüze gelmiştir. Alevi edebiyatında düzyazıdan çok şiir gelişmiştir. Elyazması kitaplarla birçok deyiş, mersiye ve nefeslerin günümüze ulaştığı görülmektedir. Bu halk edebiyatının geçmişi IX.-X. yüzyıllara kadar uzanmaktadır. Bugün Anadolu'da yaşayan insanların ataları sayılan halklar arasında da ozan geleneği yaygın durumdaydı. Sazın atası olan kopuz ile çeşitli konuları içeren şiirler dile getirilirdi. O dönemde yaşamış bulunan Dede Korkut bu geleneğin en tanınmış temsilcisi

durumundaydı. İslam dininin benimsenmesi ve Anadolu'ya göçler sonrasında bu gelenek yeni unsurlar da eklenmek suretiyle devam ettirildi. Sünni geleneğin dinsel katılığın etkisiyle müziğe karşı olumsuz tutumunun aksine Alevilerde saz ve söz birlikteliğine dayanan bir halk edebiyatı ortaya çıktı. Özellikle XIV. Yüzyıldan itibaren arapça-farsça-türkçe karışımı bir dille ve halkın duygularını yansıtmayan konuları ele alan sarayın ve ulemanın kullandığı divan edebiyatıyla, halk edebiyatı tamamen ayrıldı. Çünkü bu edebiyat halkın diline, duygusuna, müziğine ve düşüncesine yabancıydı. Kaynağını büyük ölçüde ozanlık geleneğinden alan Alevi Edebiyatı, Anadolu'nun engin inanç ve kültür ikliminden, acıarla dolu sosyal-siyasal ortamından beslenerek Yunus Emreleri, Hatayileri, Pir Sultanları ve adları sayılmakla bitmez Hak aşıklarını yarattı. Bu Hak aşıkları Anadolu insanının adeta gözü, kulağı ve haklarının yılmaz savunucuları oldular. Öyle ki kimi zaman bu uğurda canlarını vermekten bile çekinmediler. Onların bu canla sürdürdükleri mücadele sonucundadır ki Alevilik ve onun coşkulu edebiyatı günümüze kadar gelebildi. Alevi Dedeleri de Anadolu'nun her yanını karış karış dolaşarak bu coşkulu halk edebiyatını yaymakta büyük hizmet görmüşlerdir. Bugün Anadolu'da varolan halk edebiyatı, halk müziği varlığını büyük ölçüde Alevilere borçludur.

Radyolarda ve televizyonlarda yeralan ve en çok sevilen deyişleri Pir Sultan, Şah Hatayi ve diğer Alevi Ozanlarının deyişleri oluşturmaktadır.

Alevi Edebiyatı denilince akla daha çok nefesler gelir. Ancak buyruk, menakıbname, vilayetname, fıkralar, cönkler, hikâye ve tarihsel romanlar da bu edebiyatın türlerindendir.

Buyruklar Şeyh Safi ve İmam Cafer Buyrukları olmak üzere ikiye ayrılırlar. Buyruklar yüzyıllar boyunca Aleviliğin inanç esaslarına kaynaklık eden en önemli eserler olmuştur.

Menkıbeler ve Vilayetnamelerde Hacı Bektaş, Abdal Musa ve Karaca Ahmet gibi Alevi ulularının başlarından geçen ibret ve bilgi verici olaylar yer alır.

Anadolu fıkraları içerisinde Bektaşî fıkralarının ayrı bir yeri vardır. Bu fıkralarda ısrarla Aleviliğin Tanrı ve inanç konularındaki yorumu savunulur, dinsel tutuculuk ve din ticareti sonuçları ne olursa olsun kınanır.

Kerbela'yı konu alan eserler de bulunmaktadır. Bunlar genel olarak Maktel-i Hüseyin olarak adlandırılırlar.

Cönkler, Alevi şairlerinin deyişlerinin yer aldığı elyazması eserlerdir.

Ayrıca Hz. Ali'nin ve diğer Alevi ulularının kahramanlıklarının yer aldığı tarihsel roman ve hikayeler de Alevi edebiyatının halk tarafından çok sevilen türlerindendir.

Alevi Ozanlarının şiirleri genellikle "nefes" olarak adlandırılır. Nefes'le aynı anlamda olmak üzere deyiş sözcüğü de kullanılmaktadır. Nefeslerde konu olarak daha çok Alevi inancı ve kültürü konuları işlenmektedir. Tanrı ve insan sevgisi esastır. Yunus'un da dediği gibi:

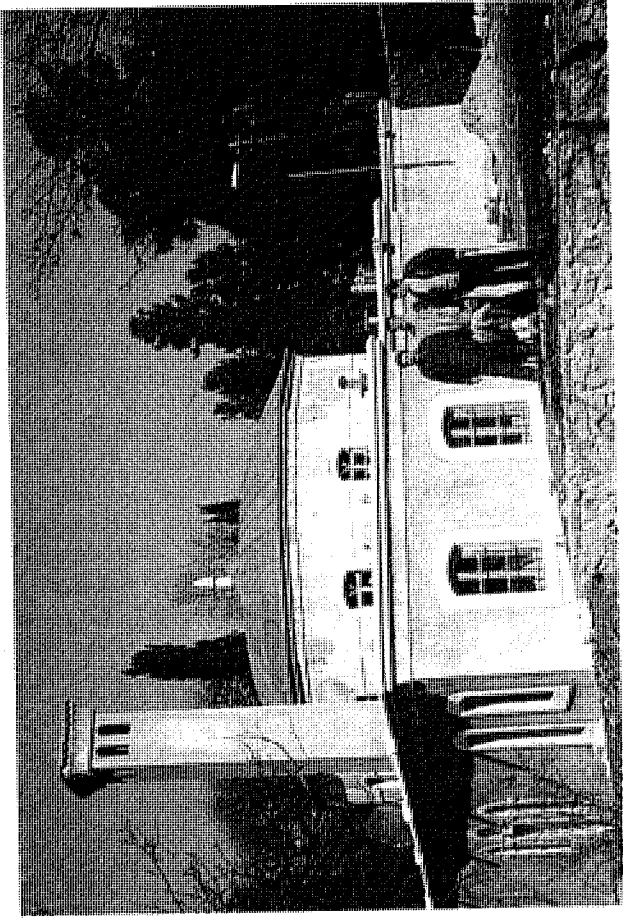
Yetmiş iki milleti
Bir göz ile görmeyen
Halka müderris olsa
Hakikatte asidir

Nefesler, düvaz-imamlar, miraçlamalar, semahlar, mersiyeler gibi alt dallara da ayrılabilir. Düvaz-imamlar, içerisinde Oniki İmamların sırayla adları geçen nefeslerdir.

Miraçlamalar, Hz. Muhammed ile Hz. Ali'nin Miraç Olayını anlatan şiirlerdir.

Semahlar ise Alevilerin semahlarında kullanılan şiirlerdir.

Mersiyeler ise Kerbela olayının konu edildiği hüznü şiirlerdir.

Şahkulu Sultan Dergahı'ndan bir görünüm.

Tüm bu nefesler Cemlerde saz eşliğinde yüzyıllardır dile getirilmektedir. Alevi Ozanları Kuran ayetleri ve diğer inanca ilişkin bilgileri halkın anlayacağı dille halka ulaştırıyorlardı.

Geçmişten bugüne Alevi Şairlerinin en tanınmışlarının isimleri şu şekildedir:

Yunus Emre, Abdal Musa, Güvenç (Genç) Abdal, Kaygusuz Abdal, Hasan Dede, Balım Sultan, Kalender Çelebi, Şah Hatayi, Pir Sultan Abdal, Azmi, Usuli, Kul Himmet, Kul İbrahim, Kul Hüseyin, Muhyiddin Abdal, Kazak Abdal, Derun Abdal, Sersem Ali Baba, Şahî, Caferoğlu, Virani Baba, Dedemoğlu, Geda Muslu, Teslim Abdal, Kul Nesimi, Kul Budala, Noksani, Şirî, Seyrani, Türibi, Perişan, Ceyhuni, Aşık Dertli, Sırrı, Deli Boran, Mirati, Kemteri, Cemali, Hilmi, Tevfik Baba, Bosnavi, Şükrü, Celali, Veli Dede, Edip Harabi, Mihrabi, Derviş Ruhullah, Neyzen Tevfik, Aşık Veysel, Aşık Ali İzzet Özkan, Aşık Daimi, Aşık Davut Sulari, Hüseyin Çırakman.

Kadın Ozanlarımızdan bazılarının isimleri de şöyledir:

İkbal Bacı, Havva Bacı, Rabia Bacı, Hüsniye Bacı, Derviş Münire Bacı, Gülsüm Bacı,

Remziye Bacı, Sakine Bacı, Arife Bacı, Seher Bacı.

Aleviler arasında en çok iz bırakanları ise Yedi Ulu Ozan olarak da anılırlar. Yedi Ulu Ozan şunlardır: **Nesimi, Yemini, Şah Hatayi, Fuzuli, Pir Sultan Abdal, Kul Himmet, Virani** Aleviler arasında nefeslere verilen önem ozanlara adeta birer evliya derecesi verilmesine yolaçmıştır. Alevi Ozanları evliyalardan, erenlerden sayılır kutsanırlar. Hatta adlarını taşıyan Alevi Ocakları da bulunmaktadır. Örneğin Pir Sultan, Kul Himmet ve Teslim Abdal'ın adlarını taşıyan Alevi Ocakları ve bu ocaklara bağlı talipler bulunmaktadır.

Aleviler Cemlerde ve diğer toplantılarda Ozanlara duyulan saygıdan dolayı adları okununca sağ ellerini önce kalplerinin üzerine sonra da dudaklarına dokundurarak saygılarını gösterirler.

Alevi Edebiyatının en tanınmışlarından Yunus Emre, Şah Hatayi ve Pir Sultan Abdal'dan da kısaca sözetmek gerekir:

YUNUS EMRE

Anadolu mistik geleneğinin güçlü ozanlarından Yunus Emre XIII.-XIV. Yüzyıllarda yaşamıştır. Yunus'un yaşadığı dönem, Anadolu'da tasavvuf anlayışının yaygın olduğu bir dönemdir. Hacı

Bektaş Veli ile görüşmesi Yunus'un yaşamının dönüm noktasını oluşturmuştur. Hacı Bektaş onu Tapduk Emre'ye yollamıştır. Tapduk Emre'nin yanında olgun insan(insan-ı kâmil) olmak üzere uzun süren bir eğitim gören Yunus, çağları aşarak günümüze ulaşan eşsiz dizeleri Alevi geleneğinin hamuruyla yoğrularak söyleyebilmiştir. Bakın nasıl sesleniyor yüzyıllar öncesinden:

Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil

Yetmiş iki millet dahi elin yüzün yumaz değil

Varolan kaynaklar ve şiirleri Yunus'un Alevi inancı ve hoşgörüsüne sahip bir çevreden geldiğini göstermektedir. Kendinden sonraki Anadolu ozanları üzerinde yoğun etkileri olmuştur. Sait Emre, Aşık Paşa, İsmail Ümmi gibi şairler de ondan etkilenenlerdendir. Yunus Emre'nin başarısı, düşünce ve duygularını yalın bir anlatımla ve halkın anlayacağı bir dille ifade etmiş olmasındadır. Duygularını yapmacıklıktan uzak, içinden geldiği gibi söylemiştir.

ŞAH HATAYİ

1487'de Erdebil'de doğmuştur. Şah Hatayi mahlasıyla coşkulu şiirler söyleyen Şah İsmail, Safevi Devleti'nin de kurucusudur. Daha 14 yaşındayken hükümdar olarak babasının yerine geçti. Anadolu'daki Alevi aşiretlerin de

yardımla kısa zamanda çok güçlü bir devlet kuran Şah Hatayı Anadolu insanının duygularına hitab eden nefesleriyle gönüllerde taht kurmuştur. Alevi Cemlerinde Şah Hatayı'nın deyişleri olmadan yapılan bir Cem düşünülemez. Nefesleri Alevi inanç ve kültürünün Anadolu'nun her yanına ulaşmasını başarıyla gerçekleştirmiştir. Nefeslerinde dinsel ve sosyal konuları akıcı bir şekilde işler. Osmanlı sarayında halk dilinin aşağılandığı bir sırada o, halkın diliyle onlara seslenmiştir. Onun coşkulu şiirlerinin yer aldığı, Hatayî Divanı, Dehname ve Nasihatname adlı eserleri yayınlanmıştır.

PİR SULTAN ABDAL

XVI. yüzyılda yaşamıştır. Sivas'ın Banaz köyündendir. Alevi inancının en yılmaz savunucularından Pir Sultan adı zulüme karşı başkaldırıyla özdeşleşmiştir. O haksızlıklara boyun eğmeyen, Alevi yolu ve erkânından ödün vermeyen ve bu uğurda kendini feda eden yaşamıyla bir efsane olmuştur. Bu yönüyle Aleviler arasında özel bir yere sahiptir. Adının başında bulunan "Pir"sözcüğü onun Dede soyundan olduğunu ifade etmektedir. Yaşadığı dönemin Osmanlı-Safevi mücadelesi içerisinde Osmanlı iktidarına açık cephe alarak Şahın yanında yer aldı. Coşkulu şiirlerinde de bu

duygularını yansıtmaktan çekinmedi. Pir Sultan'ın şiirlerinde o zamanki Osmanlı idaresine kızgınlık ve Şahın Anadolu'ya gelerek bu düzeni değiştirme arzusu yoğundur. Pir Sultan bunu bir yerde şöyle dile getiriyor:

Bir kişi gayretle sevsen pirini

Osmanlılar talep eder malını

Süremedim erkânsızın yolunu

Bu yıl bu yayladan Şah'a giderim

Alevilerin yaşamlarında müzik ve resim de önemli yer tutar. Alevi ibadetlerinde müzik vardır. O da ibadetin parçasıdır. Cem'den önce Dede veya Zakir saza üç kez niyaz ettikten sonra çalmaya başlar. Saz için "telli Kuran" da denir. Saz olmadan söz, söz olmadan da saz olmaz. Saz bir diğer adıyla bağlama Alevilerce kutsal bir müzik aletidir. Çünkü bu toplumun inançları, duyguları, düşünceleri saz yardımıyla dile gelir. Cemlerde söylenen deyişler, düvaz-imamlar, mersiyeler, miraclamalar ve semahlar da Alevi müziği türleri olarak sayılabilir.

Alevilerde müziğin yanısıra resim de yaygındır. Oysa bilindiği üzere bu sırada sünni zihniyet müzik ve resimi dışlıyor, dışlamayanları da kafirlikle itham edebiliyordu. Yazı resim ağırlıklı olmak üzere resim Alevi evlerinden hiç eksik olmadı. Hz. Ali'nin, Oniki İmamların, Hacı Bektaş Veli'nin, Balım Sultan'ın Pir Sultan

Abdal'ın resimleri hatta heykelleri yüzyıllardır evlerde ve dergahlarda bulunmaktadır.

GÜNÜMÜZDE ALEVİ EDEBİYATI VE MÜZİĞİ

Cumhuriyetin kurulması sonrası ortaya çıkan yeni toplumsal yapı içerisinde ilk başlarda eski geleneğin devamı sayılabilecek Aşık Veysel, Aşık Ali İzzet gibi halkozanlarının var oldukları görülüyor. Daha sonra Davut Sulari, Aşık Daimi, Mahmut Erdal, Ali Ekber Çiçek, Hüseyin Çırakman, Feyzullah Çınar, Nesimi Çimen gibi ozan ve sanatçıların aşık geleneğinin değişen yüzünü simgeledikleri söylenebilir. Günümüz toplumsal koşullarının doğal bir sonucu olarak aşık geleneği giderek yok olmaktadır. Radyo ve televizyon gibi iletişim araçlarının da devreye girmesi ses sanatçılarının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Değişler ve müzik bakımından yeni ürünler yaratılmaktan çok, daha önceki yüzyıllara ait değişler ve makamlar yinelenmektedir. Aleviliğin coşkulu ve sosyal içerikli edebiyatı ve buna paralel olarak müziği adeta bir duraklama dönemindedir. Her ne kadar Pir Sultan'ın, Şah Hatayi'nin değişleri, düvazları ve semahları Cemlerde coşkuyla çalınsa da, yeni edebi ve müzik ürünleri oldukça azdır.

ALEVİ EDEBİYATI'NDAN

BİR DEMET GÜL

Eşsiz Alevi inanç ve kültürü coşkulu bir halk edebiyatı yaratmıştır. Nefesler Anadolu Aleviliği'nin temel felsefesini o kadar güzel anlatıyor ki başka söze gerek yok. Burada Aleviliğin günümüze ulaşmasında çok önemli bir rol görmüş olan Alevi Edebiyatı'ndan bazı örnekler sunmak istiyoruz:

Muhammed Ali Diyenlerdeniz

Sofî mezhebimin nesin sorarsın
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz
Gözlüye gizli yok ya sen ne dersin
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Eğnimize kırmızılar giyeriz
Halimizce her manadan duyarız
Katarda İmam Cafer'e uyarız
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Muhammed Ali'dir kırkların başı
Uralım Yezide laneti taşı
Hünkar Hacı Bektaş Veli'dir eşî
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

ŞAH HATAYÎ'm der Muhammed Ali
Onlardan öğrendik erkânı yolu
Ali Muhammed'dir Muhammed Ali
Biz Muhammed Ali diyenlerdeniz

Kısmetim Muhammed Ali'den Gelir

Cihanın şahına minnet eylemem
Kısmetim Muhammed Ali'den gelir
Vird ettim dilimde gayrı söylemem
Kısmetim Muhammed Ali'den gelir

Ben tüccar değilim, alıp satmazam
Varlığım terk edip kibir tutmazam
Kimsenin işine elim sunmazam
Kısmetim Muhammed Ali'den gelir

Dünya madem fanidir, meyli olmaz
Bunda gelen gider, kimseler kalmaz
Yaratan kulunu aç susuz komaž
Kısmetim Muhammed Ali'den gelir

SİRRÎ durma, daim yalvar yarına
Canını yakagör aşkın nârına
Bugünkü fırsatı koma yarına
Kısmetim Muhammed Ali'den gelir

Kızılbaş mı Dersin Söyle Bakalım

Lanet olsun sana ey Yezid pelit
Kızılbaş mı dersin, söyle bakalım :
Biz ol aşıkların ezel gününden
Kızılbaş mı dersin, söyle bakalım

Bektaş-ı Veli'ye kul kurban olduk
Varlık istemeyiz yokluğu bulduk
Gönül Kâbesinde namaza durduk
Kızılbaş mı dersin, söyle bakalım

Yuf etti erenler, ey münkir size
İftira ettiniz sizlerde bize
Muhammed sizleri taş ile eze
Kızılbaş mı dersin, söyle bakalım

PİR SULTAN'ım eydür lanet Yezide
Müfteri yalancı yezidler size
İşte er meydanı çık meydan size
Kızılbaş mı dersin, söyle bakalım

Yüze Gülen Dosttan Sakın Kendini

Deli gönül sana nasihatim var
Yüze gülen dosttan sakın kendini
Gafil olma gözüm, gafletten sakın
Yüze gülen dosttan sakın kendini

Arif isen sırrını nadana açma
Olur olmazların badesin içme
Düşmandan bir zarar gelirse kaçma
Yüze gülen dosttan sakın kendini

Bir saat barışır, onbeş gün küser
Kasteder kurulu yayına basar
Fırsatın bulunca başını keser
Yüze gülen dosttan sakın kendini

Ey FUZULÎ, bize Hak'tandır yardım
Doğruluk ederken murada erdim
Sorarsanız Pirimden böyle gördüm
Yüze gülen dosttan sakın kendini

★ ★ ★

Allah Bir Muhammed Ali Abdaldır

Abdalların binasını sorarsan
Allah bir Muhammed Ali abdaldır
Hakikat ilminin künhünü ararsan
Cümle ululardan ulu abdaldır

Muhammed kırklara girdi pes dedi
Ali'yi görünce billah dost dedi
Muhammed de abdal olmak istedi
Üçler, yediler, kırklar yolu abdaldır

Muhammed kırklarda bir hayal gördü
Bu hayal ne imiş vechini eyirdi
Firdevs-i aladan içeri girdi
Gördü bülbüllerin küllü abdaldır

DERTLİ KEMTER anladın mı hesabı
Seyyit Battal Gazi, Abdül Vehabı
Erenler imamı Hakkın mihrabı
Hünkar Hacı Bektaş Veli abdaldır

★ ★ ★

Mihman Sendedir

Diline ders verdi beline kemer
Muhammed Alidir ol şems-ü kamer
Şah Hasan, Hüseyin, şol İmam Zeynel
Bakır'a kân olan irfan sendedir

Aç gözünü de bak Musayı Kâzım
İmam Rıza'dan döndürme özün
Mürşid eşigine sür de gel yüzün
Taki, Naki, hem Askeri sendedir

Muhibleri haber aldı Mehdi'den
İblistir batıl ilmine hükmeden
Ne gezersin Şam-ı şerif Mekke'den
Sen Kâbe ararsın Kâbe sendedir

KUL HÜSEYİN'im gezmez oldu ırağı
Süreğimiz Şeyh Safi'nin süreği
Muhammed Ali'dir ilmin direği
Vücuduna hoş bak mihman sendedir

Ona Niyaz Eylemeli

Düvaz imam okununca
Kulak verip dinlemeli
İki gönül bir olunca
Kılavuzu neylemeli

İki gönül bir oturur
Hazıra selam yetirir
İrehber erkân götürür
Ona niyaz eylemeli

Sözü doğru söylesene
Aşk deryasını boylasan
Bir eyilik eylesene
Kötülüğü neylemeli

Kötü söz kötünden çıkar
Cihan ırmak olmuş çağlar
TESLİM ABDAL delil yakar
Ona niyaz eylemeli

Ey Güruh-i Naci Size Aşk Olsun

Arzulayıp geldim devr-i alemden
Ey Güruh-i Naci size aşk olsun
Nasihatı böyle aldım Dedemden
Ey Güruh-i Naci size aşk olsun

Sizlerdedir güzel şahın yolları
Meth-i Haydar okur daim dilleri
Seherde açılır gonca gülleri
Ey Güruh-i Naci size aşk olsun

Kimse bilmez kimdir bizim ulumuz
Anlayamaz yezit kısmı dilimiz
Muhammed Ali'ye çıkar yolumuz
Ey Güruh-i Naci size aşk olsun

Naci Güruhunun parlıyor mahı
Naciler olmuştur sırrın agahı
Nuh'un gemisine biz bindik dahi
Ey Güruh-i Naci size aşk olsun

Talip olup ikrar veren kişimiz
Hayra tebdil olur her bir işimiz
Melek nişanıdır her gidişimiz
Ey Güruh-i Naci size aşk olsun

Varam haber soram garip bülbüle
Kokusunu söyler her dem bu güle
SERSEM'in niyazı hemen bu yola
Ey Güruh-i Naci size aşk olsun

Muhammed Ali Aşkına

Çıktım kırklar yaylasına
Çağırdım üçler aşkına
Özümü ummana saldım
Muhammed Ali aşkına

Gelsin Muhammed'im gelsin
Düşmüşlerin elin alsın
Canım Hakk'a kurban olsun
Muhammed Ali aşkına

Gelin şu faktan geçelim
Akı karayı seçelim
Ab-ı kevserden içelim
Muhammed Ali aşkına

Bu dünya kurulu faktır
Gerçeklere sözüm yoktur
Allah bir Muhammed Ali haktır
On iki İmam aşkına

ŞAH HATAYİ'm der varalım
Ortaya koymuş serini
Nesimi gibi derisini
Muhammed Ali aşkına

Kâtip Ahvalimi Şah'a Böyle Yaz

Kul olayım kalem tutan eline
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz
Şekerler ezeyim şirin diline
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

Allahı seversen kâtip böyle yaz
Dün ü gün ol Şah'a eylerim niyaz
Umarım yıkılır şu kanlı Sivas
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

Sivas illerinde zilim çalınır
Çamlı beller bölük bölük bölünür
Ben dosttan ayrıldım bağrım delinir
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

Münafıkın her dediği oluyor
Gül benzimiz sararuban soluyor
Gidi Mervan şâd oluban gülüyor
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

PİR SULTAN ABDAL'ım hey Hızır Paşa
Gör ki neler gelir sağ olan başa
Hasret koydu bizi kavim kardaşa
Kâtip ahvalimi Şah'a böyle yaz

Erler Gelür Şahım Abdal Musa'ya

Beylerimiz elvan gülün üstüne
Ağlar gelür şahım Abdal Musa'ya
Urum Abdalları postun eğnine
Bağlar gelür şahım Abdal Musa'ya

Urum Abdalları gelir dost deyü
Eğnimize aba hırka post deyü
Hastaları gelir derman isteyü
Sağlar gelür şahım Abdal Musa'ya

Hind'den bezirganlar gelir yayınur
Pişer lokmaları açlar doyunur
Aşıklar gelir bunda soyunur
Erler gelür şahım Abdal Musa'ya

Her matem ayında kanlar saçarlar
Uyandırıp Hak çerağın yakarlar
Demine Hu deyüb gülbang çekerler
Nurlar gelür şahım Abdal Musa'ya

Meydanında dara durmuş gerçekler
Çalınur koç kurbanlara bıçaklar
Döğülür kudüm açılır sancaklar
Tuğlar gelür şahım Abdal Musa'ya

İkrarıdır koç yiğidin yuları
Muannidi çeksem gelmez ileri
Akpınar'ın Yeşilgöl'ün suları
Çağlar gelür şahım Abdal Musa'ya

Ali'm zülfıkarın almış destine
Sallar durmaz Yezidler'in kastine
Tümen tümen Genç Ali'nin üstüne
Sırlar gelür şahım Abdal Musa'ya

Benim bir isteğim vardır Kerim'den
Münkir bilmez evliyanın halinden
KAYGUSUZ'um ayrı düştüm pirimden
Ağlar gelür şahım Abdal Musa'ya

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

- Ahmed Refik: Onaltıncı Asırda Rafızîlik ve Bektaşîlik, İstanbul, 1932.
- Ali Kemali: Erzincan Tarihi, Coğrafi, Toplumsal, Etnoğrafi, İdari, İhsai İnceleme Araştırma Tecrübesi, İstanbul, 1932.
- Aktaş, Ali: Alevi-Bektaşîlik'te Ölüm, Cenaze, Yas Ritüelleri, İstanbul, Şahkulu Sultan Vakfı Yayınları, 1998.
- Atalay, Besim: Bektaşîlik ve Edebiyatı, Çev.Vedat Atila, İstanbul, 1991.
- Aytekin, Sefer: Buyruk, Ankara, 1958.
- Baha Said: İttihat ve Terakki'nin Alevilik-Bektaşîlik Araştırması, Hazırlayan: Nejat Birdoğan, İstanbul, 1994.
- Bektachiyya, Études sur l'ordre mystique des Bektachis et les groupes relevant de Hadji Bektach: Ed.Alexandre Popovic - Gilles Veinstein, Isis, 1995.
- Benekay, Yahya: Yaşayan Alevilik, Kızılbaşlar Arasında, İstanbul, 1967.
- Birge, John Kingsley: Bektaşîlik Tarihi, Çev.Reha Çamuroğlu, İstanbul, 1991.
- Brown, John P.: The Darvishes or Oriental Spiritualism, Ed. by: H.A.Rose, London, 1927.
- Dersimi, M.Nuri: Kürdistan Tarihinde Dersim, İstanbul, 1994.

- Doğan, İsa: Anadolu'da Aleviliğin Doğuşu ve Samsun Alevileri, Samsun, 1990.
- Elvan Çelebi: Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsibi'l-Ünsiyye: Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülalesinin Menkabevî Tarihi, Haz.İsmail E.Erünsal-A.Yaşar Ocak, İstanbul, 1984.
- Erk, Hasan Basri: Tarih Boyunca Alevilik, İst, 1954.
- Eroz, Mehmet: Türkiye'de Alevîlik Bektâşîlik, İstanbul, 1977.
- Faroqhi, Suraiya: Der Bektashi - Orden In Anatolien, Wien, 1981.
- Fırat, M.Serif: Doğu İlleri ve Varto Tarihi, Ankara, 1961.
- Gölpınarlı, Abdülbaki: Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Veli "Vilayet-nâme", İstanbul, 1958.
- Gölpınarlı, Abdülbaki: Yunus Emre ve Tasavvuf, İstanbul, 1961.
- Hasluck, F.W.: Christianity and Islam Under the Sultans. , 2 vols, Oxford, 1929.
- Hinz, Walter: Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, Çev.Tevfik Bıyıklıoğlu, Ankara, 1992.
- İsmail Hakkı: Çepniler Balıkesirde, Balıkesir, 1935.
- Köprülü Fuad: Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu, İstanbul, 1981.
- Köprülü Fuad: Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar, Ankara, 1966.

Mélikoff, Irène: Uyur İdik Uyardılar, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları, İstanbul, 1993.

Nicholson, Reynold, A.: The Mystics of Islam, London, 1966.

Ocak, A.Yaşar: Bektaşî Menâkıbnâmelerinde İslâm Öncesi İnanç Motifleri, İstanbul, 1983.

Ocak, A.Yaşar: XVIII. Yüzyılda Anadolu'da Baba Resul (Babailer) İsyanı ve Anadolu'nun İslamlaşması Tarihindeki Yeri, İstanbul, 1980.

Ocak, A.Yaşar: Osmanlı İmparatorluğu'nda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler, Ankara, 1992.

Oytan, M. Tevfik : Bektaşiliğin İç Yüzü, İstanbul, 1965.

Öztürk, Sezai : Tunceli'de Alevilik Üzerine Sosyolojik Bir Deneme, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Basılmamış Mezuniyet Tezi, 1972.

Schimmel, Annemarie: Mystical Dimensions of Islam, Chapel Hill, 1975.

Sümer, Faruk: Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkleri'nin Rolü, Ankara, 1976.

Şapolyo, Enver Behnan: Mezhepler ve Tarikatlar Tarihi, İstanbul, 1964.

Trimingham, J.Spencer: The Sufi Orders In Islam, Oxford, 1971.

Ulusoy, A.Celalettin: Hünkar Hacı Bektaş Veli ve Alevi-Bektaşî Yolu, Ankara, 1986.

Vryonis, Speros: The Decline of Medieval Hellenism In Asia Minor And the Process of Islamization from the Eleventh Through The Fifteenth Century, Berkeley, 1971.

Yalman (Yalgın), Ali Rıza: Cenupta Türkmen Oymakları, II cilt, Ankara, 1993.

Yaman, Mehmet: Alevilik, İnanç-Edeb-Erkân, İstanbul, 1995.

Yaman, Mehmet: Erdebilli Şeyh Safî ve Buyruğu, İstanbul, 1994.

Yaman, Ali : Alevilik'te Dedelik Kurumu ve İşlevleri, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyasi Tarih Bölümü, Basılmamış Master Tezi, 1996.

Yaman, Ali : "Kızılbaş Alevilerde Dedelik Kurumu ve İşlevleri", BİLİM VE ÜTOPYA, sayı:38, Ağustos 1997, ss.32-35.

Yılmaz, A.: Tahtacılar Gelenekler, Ankara, 1948.

ALEVİLİKLE İLGİLİ TARİHSEL KRONOLOJİ

- 570 Hz. Muhammed'in doğumu
609 Hz. Fatıma'nın doğumu
621 Mirac olayı
622 Peygamberin Hicreti ve yerine Hz. Ali'yi bırakması
622 Hz. Muhammed'in Hz. Ali ile Müsahip olması
623 Hz. Ali'nin Hz. Fatıma ile evlenmesi
624 İmam Hasan'ın doğumu
625 İmam Hüseyin'in doğumu
632 Peygamber veda konuşmasında yerine Hz. Ali'yi atadı
632 Peygamberimiz Hz. Muhammed'in Hakka yürümesi
633 Hz. Fatıma'nın Hakka yürümesi
656 Cemel Savaşı
656 Hz. Ali'nin Halife olması
657 Sıffeyn Savaşı ve Hakem Olayı
661 Hz. Ali'nin şehadeti
670 İmam Hasan'ın şehadeti
676 İmam Muhammed Bakır'ın doğumu
680 Kerbela Olayı - Hz. Hüseyin'in şehadeti
699 İmam Cafer-i Sadık'ın doğumu
713 İmam Zeynel Abidin'in şehadeti
719 Eba Müslim'in doğması
734 İmam Muhammed Bakır'ın şehadeti

- 745 İmam Musa Kazım'ın doğumu
747 Horasan da Eba Müslim'in ayaklanması
755 Eba Müslim'in Hakka yürümesi
765 İmam Ali Rıza'nın doğumu
766 İmam Cafer-i Sadık'ın şehadeti
799 İmam Musa Kazım'ın şehadeti
810 İmam Muhammed Taki'nin doğumu
818 İmam Ali Rıza'nın Şehadeti
827 İmam Ali Naki'nin doğumu
835 İmam Muhammed Taki'nin şehadeti
846 İmam Hasan Askeri'nin doğumu
858 Hallac-ı Mansur'un Doğumu
868 İmam Ali Naki'nin şehadeti
869 İmam Muhammed Mehdi'nin doğumu
922 Hallac-ı Mansur'un Bağdat'ta işkence ile katledilmesi (26 Mart)
1123 Rübaileri ile tanınan Hayyam'ın Hakka yürümesi
1150 Tac'ül-Arifin Seyyid Ebu'l-Vefa'nın Hakka yürümesi
1166 Piri Türkistan diye tanınan Hoca Ahmet Yesevi'nin Hakka yürümesi
1219 Moğol İstilasının başlaması ve Anadolu'ya doğru Derviş Göçleri
1240 Babailer isyanı
1240 Baba İlyas-ı Horasanî'nin Hakka yürümesi
1240 Baba İshak'ın Hakka yürümesi

- 1271 Hünkar Hacı Bektaş Veli'nin Hakka yürümesi
- 1252 Safevi soyunun cediti Şeyh Safiyüddin'in Erdebil civarında doğması.
- 1290 Baba İlyas-ı Horasanî'nin oğlu Muhlis Paşa'nın Hakka yürümesi
- 1293 Sarı Saltık'ın Hakka yürümesi
- 1307 Barak Baba'nın Öldürülmesi
- 1335 Safevi soyunun cediti Şeyh Safiyüddin'in Hakka yürümesi
- 1393 Hurufilik'in kurucusu Esterabadlı Fazlullah'ın Hakka yürümesi
- 1403 Seyyid Nesimi'nin katledilmesi
- 1441 Rasul Bali'nin Hakka yürümesi (doğ.1361)
- 1447 Safevi soyundan Şeyh İbrahim'in Hakka yürümesi ve kardeşi Şeyh Cüneyt'in tarikat reisi olması
- 1460 Şeyh Cüneyt'in Hakka yürümesi
- 1487 Şah İsmail'in Erdebil'de doğması (17 Temmuz)
- 1488 Şah İsmail'in Babası Şeyh Haydar'ın Hakka yürümesi(9 Temmuz)
- 1501 Şah İsmail'in İran'da Şah ünvanını alması
- 1511 Şahkulu Baba Tekeli Ayaklanması (9 Nisan)
- 1514 Çaldıran'da Osmanlı-Safevi Savaşı ve Safevi Ordusu'nun yenilmesi

- 1516 Balım Sultan'ın Hakka yürümesi (doğ.1473)
- 1524 Şah İsmail'in Hakka yürümesi (5 Mayıs)
- 1556 Fuzuli'nin Hakka yürümesi
- 1826 Yeniçeri Ordusunun Kaldırılması ve Yeniçeri-Bektaşî kıyımı
- 1827 II. Mahmut tarafından türbeler dışındaki tüm külliye binalarının yıktırılarak Hacıbektaş Dergahı'na Cami yaptırılması
- 1894 Aşık Veysel'in Doğması (25 Ekim)
- 1919 Mustafa Kemal Paşa'nın Kurtuluş Savaşı'na destek sağlamak üzere Hacıbektaş'ı ziyareti(23 Aralık)
- 1921 Koçgiri Ayaklanması (6 Mart)
- 1921 A. Cemalettin Çelebi'nin Hakka yürümesi (doğ.1862)
- 1931 Sivas'ta Halk Şairleri Bayramı (5 Kasım)
- 1937 Dersim Olayları'nın başlaması
- 1937 Dersim Olayı'nın Lideri Seyit Rıza'nın İdamı (15 Kasım)
- 1940 Hacıbektaş Dergahı'nın son Çelebisi Veliyettin Efendi'nin Hakka yürümesi (31 Mayıs)
- 1958 Hacıbektaş Dergahı'nın Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce onarımına başlanması
- 1964 Hacıbektaş Dergahı'nın Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı'na bağlı bir müze olarak açılması (16 Ağustos)
- 1966 Birlik Partisi'nin Kurulması (17 Ekim)

- 1978 Kahramanmaraş Olayları
- 1980 Çorum olaylarının başlaması (4 Temmuz)
- 1983 Feyzullah Çınar'ın Hakka yürümesi (24 Ekim)
- 1983 Aşık Daimi'nin Hakka yürümesi (18 Nisan)
- 1989 Meluli Baba'nın Hakka yürümesi (14 Kasım)
- 1993 Sivas Katliamı (2 Temmuz)
- 1994 Feyzullah Ulusoy'un Hakka yürümesi (18 Mart)
- 1994 Karacaahmet Sultan Cemevi'nin İstanbul Belediyesince yıkılması (7 Eylül)
- 1995 Gazi Mahallesi Olayları (12 Mart)

ŞAHKULU SULTAN DERGAHINI TANİYALIM

Yediyüz yıllık geçmişi olan Şahkulu Sultan Dergahı tarihsel misyonuna uygun olarak bütün canlarımıza çok yönlü hizmetlerini sürdürmektedir. Bu hizmetlerin yerine getirilmesinde siz değerli canlarımıza da önemli görevler ve sorumluluklar düşmektedir. Bu nedenle siz canlarımızı Dergahımızın faaliyetleri ve etkinliklerinden haberdar etmek, bilgilendirmek istiyoruz.

Canlar,

Önce kısaca Şahkulu Sultan kimdir ve Şahkulu Sultan Dergahı yüzyıllar içerisinde ne gibi işlevler görmüştür, onun üzerinde duralım. Şahkulu Sultan, Hünkâr Hacı Bektaş Veli geleneğinden gelen Anadolu erenlerindendir. O erenler ki Anadolu'da Alevilik onların çabaları sonucunda bugüne ulaşabilmiştir. Şahkulu Sultan da Anadolu Alevi geleneği'ne ve inancına uygun olarak, hep mazlumun yanında olmuş, olgun insan olma felsefesini yılmadan savunmuştur. Bu dergah Şahkulu Sultan'ın Hakka yürümesinden bugüne kadar Alevi-Bektaşî canların en önemli ziyaret yerlerinden biri olmuştur. Yüzyıllardır Cemlerimiz yapıldığı, kurbanların tıgladığı, lokmaların yenildiği önemli bir inanç ve kültür merkezidir. 1980'lerin ortalarına kadar bakımsız halde bulunan Dergah, sizlerin arasından çıkmış özverili

ve yürekli insanların katkılarıyla bugünkü durumuna getirilmiştir. Şahkulu Sultan Dergahı bugün çok yönlü faaliyetlerin yapıldığı, bir inanç ve kültür yuvası haline gelmiştir. Dergahımızı her yıl yüzbinlerce canımız ziyaret etmekte ve etkinliklerimizden yararlanmaktadır. Şahkulu Sultan Dergahı Vakfı yöneticileri Mehmet Çamur, Muharrem Daşdemir, Makbule Nergis, Hasan Işık ve diğer hizmet sahipleri siz değerli canlarımıza hizmet etmekten onur duymakta ve her geçen gün Vakfın faaliyet alanlarını genişletmeye, daha yararlı etkinlikler gerçekleştirmeye çalışmaktadırlar. Sizler de maddi manevi her türlü katkılarınızı, önerilerinizi Dergahımızdan esirgemezseniz, gelecekte daha güçlü olacağımız muhakkaktır. Değerli canlar Hünkârimız ne diyor: “Bir olalım, iri olalım, diri olalım”. Bugüne kadar toplumumuza ne zarar geldiyse bir olmamaktan geldi. Hünkârimızın da dediği gibi “Bir Olalım”. Canlar, Bir olalım ki güzel Türkiyemiz ortaçağ zihniyetine sahip gericilikten korunabilsin, 21. Yüzyıla yaraşır kurumlar kurulabilsin, gençlerimiz en iyi okullara gidebilsin.

Canlar, şimdi de dilerseniz Şahkulu Sultan Dergahı Vakfı'nın faaliyetleri nelerdir onlardan söz edelim. Dergahımızda bugüne kadar sizler için saz kursları, semah kursları, yabancı dil kursları, üniversite'ye hazırlık kursları, biçki-dikiş kursları,

ve okuma-yazma kursları düzenlenmiştir. Ayrıca Türkiye'de ilk kez bir **Alevilik Temel Eğitim Kursu** açılmış, burada çok değerli araştırmacılar ders vermişlerdir. Şu anda halen sürmekte olan kurslarımızla ilgili yetkili kişilerden bilgi alabilirsiniz.

Değerli Canlar yine Şahkulu Sultan Dergahı Türkiye'de ilk kez bir **Alevilik-Bektaşilik Araştırma Merkezi**'nin kurulması çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmaları yürüten **Ali Aktaş** ve **Ali Yaman** yerli-yabancı araştırmacılarla da işbirliği halinde Alevi Yolu'nun engin kaynaklarını biraraya toplamak üzere çalışmaları sürdürmektedirler. Bu merkezimiz Alevilikle ilgili temel başvuru kitaplarını yayınlamaya en kısa zamanda başlayacaktır.

Canlar Şahkulu Sultan Dergahı Vakfımız bu zamana kadar birçok kitap yayınlamıştır. Bu yayınlarımızın adları şu şekildedir: Mehmet Ali Hilmi Dede-baba Divanı, Derviş Muhammet Divanı, İmam Cafer Buyruğu, Pir Sultan Abdal Divanı Dört Kapı Kırk Makam, Kırklar Cemi, Alevilik Nedir, Şaha Doğru Giden Kervan, Semah Nedir, Ölmeden Evvel Ölmek, Hacı Bektaş Veli, Pir Sultan Abdal, Alevilik-Bektaşilik ve Türkçe, Anadolu'da Alevi-Bektaşî Dergahları, Alevilikte Musahiplik ve Kızılbaş Alevi Dedeleri. Ayrıca her yıl içinde çok yararlı bilgiler olan ve çok beğenilen 365 yapraklı takvimler hazır-

lanmaktadır. Kitaplarımızı ve takvimi kitap satış yerlerimizden alabilirsiniz.

Yine Dergahımız her yıl yüzlerce üniversiteli gencimize karşılıksız burs vermektedir. Bu gençler bizim gelecekteki gururumuz olacaktır. Gençlerimize önümüzdeki dönem yeni kurslarla daha da fazla katkı sunmak için çalışmalar yürütülmektedir.

Değerli canlar, her Pazar saat 13'te Dergahımızda Alevi-Bektaşî yolunun temeli olan Cem törenleri değerli Mürşid ve Zakirlerce yapılmaktadır. Cemlerimize her yıl yurtiçinden ve yurtdışından binlerce canımız katılmaktadır. Alevi Cemleri olgun insanlık sevgisinin aşılandığı ibadetlerimizdir. Canlar Cemlerimize katılalım, Cem sırasında hizmet sahiplerinin ve Cem'deki disiplin dışında davranmayalım.

Yine hafta sonları zaman zaman Dergahımızın içerisinde bulunan meydana değerli sanatçılarımızca konserler ve semah gösterileri sergilenmektedir.

Canlar, Dergahımızda sizler için kurbanlık da bulunmakta olup, bu kurbanların lokmalarından ayırım gözetilmeksizin dergahtan içeri giren her can yararlanmaktadır.

Canlar, Dergahımızda sizlere hizmet veren ve ücretsiz ilaç dağıtan bir Sağlık Ocağımız ve görevli sağlık personeli de bulunmaktadır.

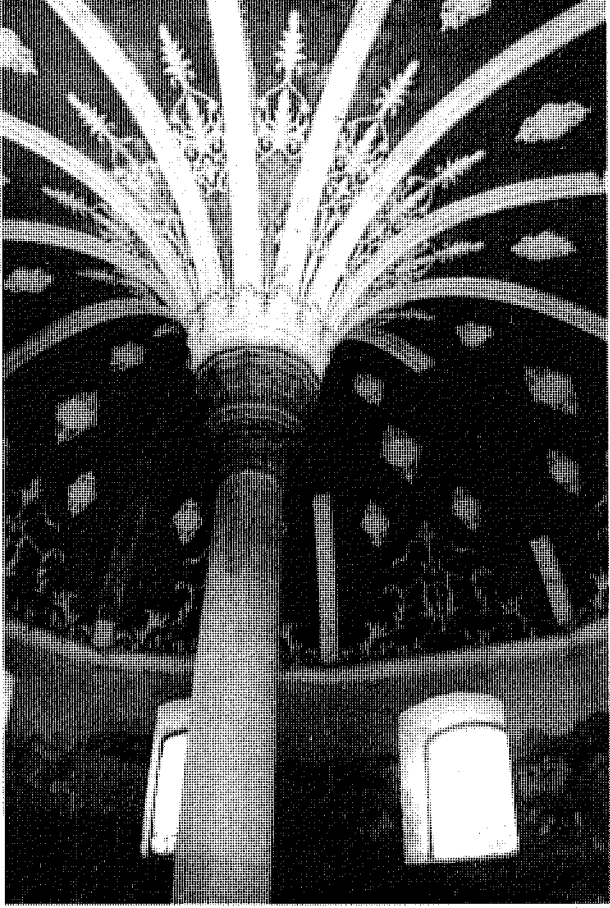
Yine Dergahımızda siz Canlarımızın bilgi gereksinimlerini karşılamak üzere bir kitap-kaset-dergi satış yeri sizlere hizmet vermektedir. Ayrıca gıda maddelerinin satıldığı bir büfemizde bulunmaktadır. Dergahta telefon kulubesi bulunmakta olup, bu kulübelerden de yararlanabilirsiniz.

Canlar Dergahımızda ihtiyaç sahibi genç evlenecek çiftlere katkıda bulunmak için ücretsiz olarak gelinlik de verilmektedir.

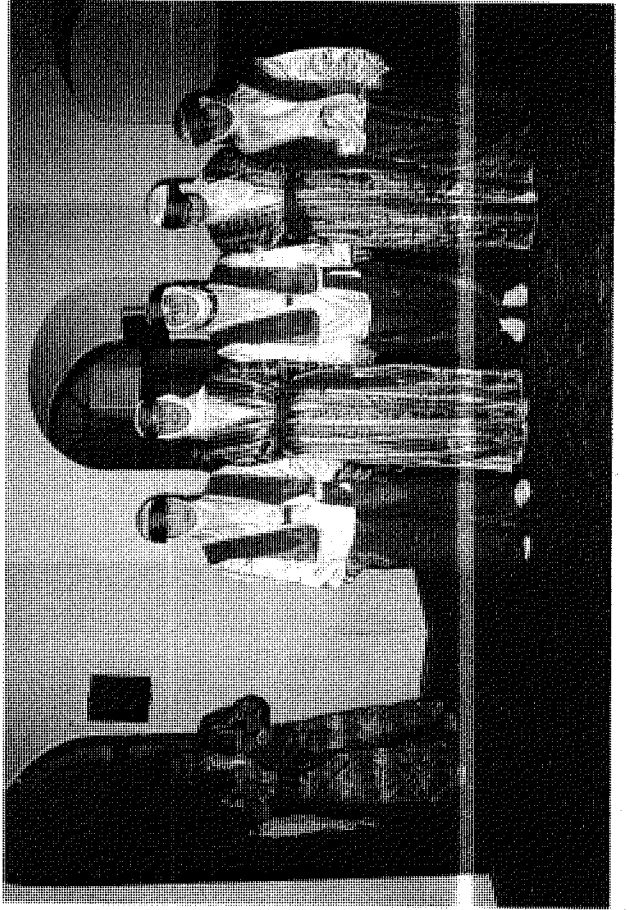
Değerli Canlar, her konuda Dergahımızda bulunan yetkililere danışabilirsiniz. Sizlere yardımcı olmaktan onur duyacağız. Hünkârımızın da buyurduğu gibi:

Bir olalım, iri olalım, diri olalım.

Resimlerle Şahkulu Sultan Dergahı

Şahkulu Sultan Dergahı Meydanevinden Bir Görüntü.

Semah Kursu Öğrencileri

Bir Cem Töreninden Görüntü

**Cem Töreninde Zakir Adnan Kılıç, Mehmet Yaman Dede, Prof. Butrus Abu Manneh, Prof. Irene Melikoff ve Prof. Ahmet Yaşar Ocak görülmüyorlar.
(Soldan Sağa)**

Bir Cem Töreninin Ardından Prof. Irene Melikof, Mehmet Yaman Dede, Ali Doğan, Adnan Kılıç ve Şahkulu Vakfı Yöneticileri Mehmet Çamur, Muharrem Daşdemir, Makbule Nergis ve Hasan Işık.

